

Jezične migracije između hrvatskog i mađarskog

Marić, Leon

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:580414>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-20**

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet u Osijeku

Diplomski studij hrvatskoga jezika i književnosti i
mađarskoga jezika i književnosti

Leon Marić

Jezične migracije između hrvatskog i mađarskog

Diplomski rad

Mentorica: izv. prof. dr. sc. Ana Mikić Čolić

Osijek, 2023.

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet u Osijeku
Odsjek za hrvatski jezik i književnost
Diplomski studij hrvatskoga jezika i književnosti i
mađarskoga jezika i književnosti

Leon Marić

Jezične migracije između hrvatskog i mađarskog

Diplomski rad

Područje humanističkih znanosti, filologija, kroatistika

Mentorica: izv. prof. dr. sc. Ana Mikić Čolić

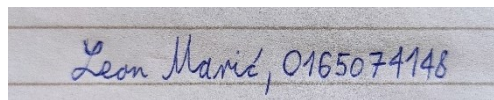
Osijek, 2023.

IZJAVA

Izjavljujem s punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno napisao te da u njemu nema kopiranih ili prepisanih dijelova teksta tuđih radova, a da nisu označeni kao citati s navođenjem izvora odakle su preneseni.

Svojim vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasan da Filozofski fakultet u Osijeku trajno pohrani i javno objavi ovaj moj rad u internetskoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta u Osijeku, knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

U Osijeku 11. rujna 2023.

Leon Marić, 0165074148

SAŽETAK

U ovom će se radu istraživati jezične migracije između hrvatskog i mađarskog jezika tako što će se analizirati prikupljeni korpus riječi, tj. posuđenica koje su tijekom mnogih godina hrvatsko-mađarske povezanosti ušle u hrvatski jezik i u njemu ostale. Unatoč tomu što u hrvatskom jeziku i dalje postoji povećani broj riječi koje se smatraju posuđenicama iz mađarskog, odnosno hungarizmima, mnoge se od njih više ne doživljavaju kao posuđenice.

Rad se može podijeliti na dva dijela, teorijski i praktični, a sastoji se od sveukupno šest poglavlja. Prvo slijedi teorijski dio koji počinje uvodom u temu, a u kojem će se objasniti struktura, metode te cilj rada. Zatim slijedi poglavlje o povijesti hrvatsko-mađarskih odnosa i iz njih proizašlim jezičnim dodirima. Zatim dolazi dio koji se izravno odnosi na temu rada. Riječ je o jezičnom posuđivanju, a u sklopu tog dijela bit će objašnjene i različite vrste jezičnog posuđivanja. Nakon toga slijedi poglavlje o razlikama, ali i određenim sličnostima između hrvatskog i mađarskog jezika. U tom će se poglavlju hrvatski i mađarski usporediti na nekoliko jezičnih razina koje su važne za kasnije dijelove rada. Potom slijedi poglavlje u kojem će se ukratko odrediti pojam hungarizma. Nakon tog teorijskog dijela prelazi se na praktični dio koji obuhvaća tablični prikaz prikupljenog korpusa hungarizama iz triju jednojezičnih rječnika hrvatskog jezika, a u sklopu praktičnog dijela provest će se analiza korpusa na reprezentativnim primjerima te sukladno tomu podjela prema stupnju prilagodbe hrvatskom jeziku. U konačnici rada donesen je zaključak, prijedlozi za buduća istraživanja te je naveden popis literature i izvora.

Ključne riječi: jezične migracije, jezično posuđivanje, posuđenice, hungarizmi, rječnici

Sadržaj

1. UVOD.....	1
2. JEZIČNI DODIRI HRVATSKOG I MAĐARSKOG KROZ PRIZMU DRUŠTVENO- POVIJESNIH ODNOSA.....	3
2.1. Društveno-povijesni odnosi.....	3
2.2. Jezični dodiri hrvatskog i mađarskog.....	6
3. JEZIČNO POSUĐIVANJE I NJEGOVE VRSTE.....	11
3.1. O jezičnom posuđivanju općenito	11
3.2. Fonološko posuđivanje.....	13
3.3. Morfološko posuđivanje.....	14
3.3.1. Osječki gradski govor	15
3.4. Sintaktičko posuđivanje.....	17
3.5. Leksičko posuđivanje	17
4. SLIČNOSTI I RAZLIKE IZMEĐU HRVATSKOG I MAĐARSKOG.....	20
4.1. Usporedba fonoloških sustava.....	20
4.1.1. Fonološka prilagodba	21
4.2. Usporedba ortografskih sustava	23
4.2.1. Ortografska prilagodba	24
4.3. Usporedba morfoloških sustava	25
4.3.1 Morfološka prilagodba	26
4.3.2. Tvorba riječi u hrvatskom i mađarskom.....	28
4.4. Semantička prilagodba	32
5. ODREĐIVANJE POJMA HUNGARIZMA.....	37
6. ISTRAŽIVANJE.....	38
6. 1. Korpus hungarizama.....	38
6.2. Analiza korpusa.....	44
7. ZAKLJUČAK.....	52
8. LITERATURA I IZVORI.....	53

1. UVOD

Kada se govori o jeziku, onda se može reći da je on kao živi organizam koji se tijekom cijelog svojeg „života“ mijenja, stoga se ne treba začuditi pred činjenicom da svaki jezik u tom procesu promjene dolazi pod utjecaj drugih, obično njemu prostorno bliskih jezika. To je bio slučaj s hrvatskim i mađarskim jezikom, koji su međusobno utjecali jedan na drugi, bilo to iz političkih, prostornih ili nekih drugih razloga. Ne samo da su Hrvati i Mađari došli na prostore Europe koje i danas nastanjuju u razmaku od samo dvjestotinjak godina, s tim da su Hrvati došli u 7., a Mađari u 9. stoljeću, nego su nešto više od osamsto godina bili povezani i zajedničkom državom. Tijekom tog vremena do jezičnih migracija, tj. posuđivanja, dolazilo je prirodnim, ali ponekad i prisilnim putem. To su samo neki od razloga zbog kojih su u današnjem hrvatskom jeziku prisutne posuđenice iz mađarskog, odnosno hungarizmi. No kako je spomenuto, taj jezični utjecaj odvijao se u oba smjera, pa je tako i u mađarskom jeziku određeni broj riječi slavenskog, točnije hrvatskog podrijetla. Cilj je ovoga rada prikazati koliko je tih jezičnih migracija doista bilo u smjeru hrvatskog jezika, dakle koliko je hungarizama zabilježeno u hrvatskom prema različitim jednojezičnim rječnicima koji stoje na raspolaganju. U tu svrhu upotrijebljeni su *Hrvatski enciklopedijski rječnik* (2004), *Veliki rječnik hrvatskog standardnog jezika* (2015) i *Veliki rječnik hrvatskoga jezika* (2006). Prikupljeni korpus hungarizama analizirat će se prema stupnju prilagodbe hrvatskom jeziku. U istraživanju se polazilo od općeg prema specifičnom, dakle koristila se deduktivna metoda, a u prikupljanju korpusa metoda zapažanja i analize.

Rad ima dva dijela, teorijski i praktični koji sveukupno obuhvaćaju šest poglavlja. Nakon ovog uvodnog poglavlja slijedi poglavlje u kojem se govori o hrvatsko-mađarskim jezičnim dodirima kroz prizmu društveno-povijesnih odnosa. U sljedećem će se poglavlju objasniti jezično posuđivanje i različite vrste jezičnog posuđivanja. Nadalje slijedi poglavlje u kojem se govori o razlikama između hrvatskog i mađarskog jezika s obzirom na to da hrvatski pripada flektivnim jezicima indoeuropske jezične porodice, a mađarski aglutinativnim jezicima uralske jezične porodice. Iako su hrvatski i mađarski tipološki i genetski različiti jezici, među njima postoje i određene sličnosti, o čemu će također biti riječi. Usporedit će se fonološki, ortografski i morfološki sustav oba jezika te će se sukladno tomu objasniti načini prilagodbe mađarskih posuđenica u hrvatskom. U tom će se poglavlju osvrnuti i na načine ulančavanja morfema u oba jezika, tj. konkretnije na tvorbu riječi. Zatim slijedi poglavlje u kojem će se odrediti pojam hungarizma. Nakon teorijskog dijela prelazi se na praktični dio koji obuhvaća tablični prikaz prikupljenog korpusa hungarizama iz triju jednojezičnih rječnika hrvatskog jezika. Na tom će se korpusu hungarizama na spomenuti način provesti i analiza. U sljedećem poglavlju donesen je zaključak

te prijedlozi za buduća istraživanja, a u posljednjem je poglavlju naveden popis korištene literature i izvora.

Polazna pretpostavka bila je da će spomenuti rječnici sadržavati dosta različit broj hungarizama te da će biti neujednačenosti i u njihovu opisu, ali i da neće svi hungarizmi zabilježeni u jednom rječniku nužno biti određeni kao hungarizmi u nekom od druga dva rječnika. Cilj je rada bio utvrditi kolika je razina takvih neujednačenosti te odrediti točan broj hungarizama oko kojih se slažu sva tri istraživana rječnika, a zatim sve hungarizme analizirati prema stupnju prilagodbe hrvatskome jeziku.

2. JEZIČNI DODIRI HRVATSKOG I MAĐARSKOG KROZ PRIZMU DRUŠTVENO-POVIJESNIH ODNOSA

U ovom će se poglavlju reći nešto o jezičnim dodirima između hrvatskog i mađarskog jezika. Ponajprije će se ti jezični dodiri staviti u kontekst u kojem je do njih uopće i dolazilo, tj. reći će se nešto o društveno-povijesnim okolnostima koje su utjecale na njihovo nastajanje, a zatim nešto više o samim jezičnim dodirima.

2.1. Društveno-povijesni odnosi

Kao što je već spomenuto u uvodu, prvi dodiri hrvatskog i mađarskog jezika počinju već krajem 9. stoljeća. U to se vrijeme Mađari doseljavaju na područje Panonske nizine, a u neposrednoj se blizini već dva stoljeća ranije nastanio hrvatski narod. „Mađari su na svom putu prešli Volgu, prešli preko današnje Ukrajine i naselili područje iza Karpata do središta Panonske nizine“ (Vulesica 2011: 130). Mađari su još jedno vrijeme u novoj domovini živjeli polunomadski, ali takav način života polako napuštaju jer su se priviknuli na sjedilački način te uzgajanje žitarica i stoke (Vulesica 2011: 135). Time su započeli svoju prilagodbu novonastalim životnim uvjetima te novoj domovini.

Mađari su u nadolazećim godinama 10. stoljeća u više navrata napadali prema Zapadu u nastojanju da dodatno povećaju svoj životni prostor. „U X. st. oni su provaljivali na Balkan, u Italiju, Njemačku, Francusku, čak i preko Pireneja“ (enciklopedija.hr). Nekad su bitke dobivali, nekad gubili, a nakon poraza od Henrika I. Ptičara 933. godine porazi postaju sve češći. 955. godine poraženi su kod Augsburga i tu već polako nastupa kraj mađarskih nastojanja prema Zapadu (Vulesica 2011: 135–136).

No to nije značilo da neće doći do novih osvajanja južnih područja, u ovom slučaju područja južno od Drave gdje je živio hrvatski narod. Ta osvajanja počela su u vrijeme ugarske dinastije Arpadovića. „Područje između Drave i planine Gvozd (Kapela) kasniji nasljednici Ladislava I. nisu izravno integrirali u Ugarsku, već su ga kao teritorijalno samostalnu političku cjelinu pod imenom Slavonija pripojili ugarskoj kruni“ (Šokčević 2016: 60–61). Zbog pripojenja Slavonije Ugarskoj Ladislav je došao u sukob s papom Urbanom II. jer je papa Hrvatsko Kraljevstvo smatrao papinskim vazalom, a tek je njegov nasljednik Koloman konačno uredio odnose s papom. Različiti izvori tvrde različito u vezi dosega mađarskih osvajanja Hrvatske. Jedni tvrde da nisu dospjeli do obale jer su se morali vratiti u domovinu koju su napali Pečenezi, a drugi pak tvrde da su došli do primorskih krajeva. Ipak je najvjerojatnije da do dalmatinske obale tada

još nisu došli. Govoreći o primorskim krajevima, treba spomenuti da je u primorskoj Hrvatskoj postojala protustranka koja je za svog kralja izabrala velikaša pod imenom Petar. Okrunjen kao novi ugarski kralj Koloman je 1097. godine došao s ugarskom vojskom do planine Gvozd i porazio protukralja Petra (Šokčević 2016: 61).

Do prve jače političke povezanosti dolazi početkom 12. stoljeća kada Koloman postaje hrvatski kralj te sklapa dogovor s hrvatskim velikašima pod nazivom *Pacta Conventa*. To je navodni ugovor koji „...govori o uvjetima pod kojima su predstavnici hrvatskog plemstva prihvatili Kolomana za svojega kralja (mogli su u miru uživati posjede, bili su oslobođeni poreza i određena im je vojna služba) te nabraja dvanaest plemena/rodova“ (enciklopedija.hr). Otad pa sve do 1918. godine može se govoriti o mađarsko-hrvatskoj državnoj zajednici. Tako su Mađarska i Hrvatska ušle u državnu tvorevinu pod nazivom personalna unija, tj. dijelile su osobu vladara.

Hrvatska je u narednih nekoliko stoljeća doživjela i uspone i padove, pa je tako primjerice zlatno doba srednjovjekovne Hrvatske nastupilo tijekom vladavine Anžuvina u 14. i 15. stoljeću (Šokčević 2016: 91). Dogodile su se promjene u društvu i gospodarstvu te je Hrvatskoj od Mletačke Republike vraćena Dalmacija, iako to nije potrajalo i već početkom 15. stoljeća dalmatinski gradovi opet potpadaju pod vlast Mlečana (Šokčević 2016: 94–95). Društveni i gospodarski razvoj prestaje u 16. stoljeću kada dolazi do provala Osmanlija na ove prostore čime započinje doba stalnog ratovanja protiv Osmanskog Carstva, a također dolazi i do unutarnjeg rata koji dodatno otežava situaciju (Šokčević 2016: 107). „U prva dva desetljeća 16. stoljeća gospodarska moć Slavonije i (osobito) Hrvatske sve je više slabjela, a stalna obrambena borba protiv Turaka (od 1512. turske postrojbe redovito napadaju bosanske utvrde koje štite hrvatske zemlje i samu Hrvatsku) iscrpla je hrvatsko plemstvo“ (Šokčević 2016: 119). Nakon poraza kod Mohača 1526. godine prestaje postojati mađarsko-hrvatska državna zajednica kakva je bila dotada. I Hrvati i Mađari okreću se austrijskoj dinastiji Habsburg te time nastaje nova složena državna tvorevina pod nazivom Habsburška Monarhija. Hrvati žele ravnopravnost i autonomiju u novoj državi, ali Mađari ipak žele zadržati prevlast iako su i oni sami uvijek bili potiskivani od strane Habsburgovaca. U zajedničkom ratu protiv Osmanlija Hrvati i Mađari morali su ostati u dobrim odnosima, ali kada je u pitanju bila hrvatska ravnopravnost i autonomija, onda je često i između njih samih dolazilo do konflikta (Šokčević 2016: 121–122). Od 1804. do 1867. godine zajednička je država bila Austrijsko Carstvo, a od 1867. pa sve do njezina raspada 1918. Austro-Ugarska Monarhija (Šokčević 2016). Prema imenima koje je Monarhija imala tijekom različitih razdoblja u povijesti vidljivo je na neki način umanjivanje i zanemarivanje hrvatske ravnopravnosti i autonomije u odnosu na ugarsku krunu.

1790. godina smatra se prekretnicom u hrvatsko-mađarskim odnosima. „...tada su otpočeli državnopravni sukobi koji su u narednim desetljećima nepovoljno utjecali na odnose između hrvatskih i ugarskih staleža, a time i Hrvatske i Ugarske, koji su se još više zaoštravali nakon pojave odnosno postupnog širenja nacionalnih pokreta“ (Šokčević 2016: 203). U razdoblju koje je uslijedilo sukobi su bili sve češći te je uskoro u duhu ilirskog pokreta i s njime povezanim nacionalnim buđenjem započela i borba za hrvatski jezik. To se dogodilo iz razloga što su Mađari htjeli uvesti mađarski kao službeni jezik upravnih i zakonodavnih tijela u Hrvatskoj, smatrajući sav teritorij pod ugarskom krunom jedinstvenom cjelinom. Sukobi doživljavaju vrhunac 1848. godine kada zbog različitih političkih nastojanja dolazi do oružanog obračuna između Hrvata i Mađara. Naime, Hrvatska je od ugarskog sabora zatražila nacionalnu samostalnost, što Mađarima nikako nije odgovaralo (Šokčević 2016: 253). Politička se situacija zaoštrila, a kako dogovora nije bilo, ban Jelačić 11. rujna 1848. prelazi Dravu s ciljem rušenja peštanske vlade. Budući da je Jelačićeva vojska bila malobrojna i loše opremljena, nakon nekoliko manjih sukoba popraćenih minimalnim gubitcima ban se povukao i zatražio primirje. No borba za nacionalnu samostalnost u okviru nacionalnog pokreta nastavljena je u godinama koje su uslijedile sve do raspada Austro-Ugarske Monarhije.

U vidu borbe za hrvatska prava treba spomenuti i Hrvatsko-Ugarsku nagodbu iz 1868. godine. Tom je nagodbom hrvatska strana dobila autonomiju na području pravosuđa, bogoštovlja i nastave, a hrvatski je jezik uveden kao službeni jezik uprave, pravosuđa i zakonodavstva (Šokčević 2016: 288). Nagodba je imala i svoje mane, ali je bila dobar početak za daljnje hrvatsko osamostaljivanje.

Nakon kratkotrajnog mirnog banovanja Ivana Mažuranića odnosi se opet zaoštravaju. Primjerice uvođenjem mađarskog jezika kao službenog na hrvatskim prugama u vlasništvu mađarske željeznice, pokušajima osnivanja mađarskih manjinskih škola i sl. Tako je i 1883. godine David Antál bez prethodne najave na zid zagrebačkog financijskog ravnateljstva izvjesio dvojezične, mađarsko-hrvatske natpise, što je osuđeno kao kršenje Nagodbe (Šokčević 2016: 305). Sve što je bilo povezano s mađarskim jezikom u hrvatskoj je javnosti smatrano pokušajem asimilacije i mađarizacije, stoga su takvi pokušaji nailazili na jak otpor hrvatske strane te je dolazilo i do protumađarskih prosvjeda. Ugarski kralj tada na bansku stolicu postavlja Karla Khuena-Hederváryja s ciljem smirivanja Hrvatske, a Khuen ubrzo zadobiva epitet „najomraženijeg Mađara“ zbog svojeg čestog djelovanja u interesu Budimpešte (Šokčević 2016: 307). Unatoč negativnom viđenju hrvatske javnosti u vezi s novim banom, u njegovih je dvadesetak godina djelovanja ipak došlo do određenog gospodarskog uspona. 1903. godine Khuen

je nakon ozbiljnijih protumađarskih prosvjeda odstupio s dužnosti. U Hrvatskoj se uskoro osnivaju protumađarske političke stranke koje uzastopno dobivaju izbore, a najniža točka u hrvatsko-mađarskim odnosima bila je 1912. i 1913. godine (Šokčević 2016: 339). Nakon Prvog svjetskog rata 1918. godine dolazi i do konačnog raspada Austro-Ugarske Monarhije te Hrvatska ulazi u novu državnu zajednicu sa Srbima i Slovencima.

2.2. Jezični dodiri hrvatskog i mađarskog

S obzirom na višestoljetnu geopolitičku povezanost hrvatskog i mađarskog naroda, prirodno je i to da su jedan na drugi utjecali na kulturnoj, ali i jezičnoj razini. Tijekom tih dugih kulturnih, društvenih i političkih dodira događale su se i jezične migracije, odnosno jezična posuđivanja u oba smjera. Sasvim je normalno da narod koji nema naziv za određeni predmet ili pojavu preuzme riječ od naroda koji ju ima i prilagodi ju svom jeziku. Osim toga geografski, društveni i politički razlozi također su neki od razloga jezičnog posuđivanja. Jezično se posuđivanje može odvijati na svim jezičnim razinama, tj. na fonološkoj, morfološkoj, leksičkoj, sintaktičkoj i semantičkoj. Prilagodba posuđenica također se može odvijati na više načina, pa se tako posuđenica može prilagoditi fonološki, morfološki, ortografski i semantički, a o svemu tome detaljnije u kasnijem dijelu rada. „Među posuđenicama u hrvatskom jeziku različitog podrijetla hungarizmi zauzimaju, bez sumnje, posebno mjesto – ne samo zbog velikih tipoloških i genetskih razlika između hrvatskog i mađarskog jezika, nego i zbog izvanredno složene povijesti međusobnih dodira, tijekom koje se opći pristup prema preuzimanju mađarskih leksičkih elemenata mijenjao ovisno o aktualnim odnosima između hrvatstva i mađarstva“ (Žagar-Szentesi 2005: 51).

„Mađarski je jezik ugrofinski jezik koji pripada uralskoj skupini jezika, a prema tipu je aglutinativni jezik. U Europi samo mađarski, estonski, finski, baskijski i turski ne pripadaju indoeuropskim jezicima, dakle nisu u srodstvu s germanskim, romanskim ni sa slavenskim jezicima“ (Tot 2010: 143). Unatoč tomu što hrvatski pripada flektivnim jezicima indoeuropske jezične porodice, a mađarski aglutinativnim jezicima uralske jezične porodice, tijekom povijesti su jedan s drugim mjestimice uspjeli razviti prilično intenzivne jezične dodire (Žagar-Szentesi 2005: 51). To potvrđuje i Puškar (2010: 129) u odnosu i na druge europske jezike govoreći sljedeće: „Kao i drugi jezici i hrvatski je jezik spletom društvenih i geopolitičkih okolnosti tijekom svoje čitave povijesti dolazio u posredan ili neposredan dodir s različitim europskim jezicima“. Vezano uz jezične dodire s Mađarima Vulesica (2011: 130) tvrdi kako je komunikacija Mađara sa

susjednim narodima bila lako ostvariva. Granica s Hrvatima bila je Drava, a sa Srbima Sava i Dunav, ali su i ti narodi živjeli u dijelovima Panonske nizine. Sočanac (2005: 9) također potvrđuje da do jezičnih dodira ne dolazi *in abstracto*, već su oni uvijek rezultat specifičnih društvenih odnosa, a mjesto susreta dvaju ili više jezika svijest je dvojezičnog govornika koji nosi ulogu posrednika između dviju jezičnih zajednica.

Prema Žagar-Szentesi (2005: 52) između hrvatskog i mađarskog stanovništva još je u vrijeme doseljavanja Mađara u tzv. Karpatski bazen krajem 9. stoljeća započeo proces kulturne i jezične razmjene, a kojem je od početka 12. stoljeća pogodio nastanak zajedničke hrvatsko-mađarske države koja je u različitim oblicima trajala više od osam stoljeća. Preuzimanje riječi iz mađarskog jezika u hrvatski počinje otprilike u 13. stoljeću i traje najkasnije do početka 17. stoljeća. Nakon toga utjecaj mađarskog slabi unatoč kasnijim pokušajima mađarizacije. Žagar-Szentesi (2005: 52) također navodi nekoliko značajnijih valova pojave hungarizama u raznim slojevima hrvatskog korpusa. Prvi val trajao je od 13. do 15. stoljeća, a tijekom kojeg se hungarizmi pojavljuju u kajkavskoj crkvenoj terminologiji. Zatim slijedi val u drugoj polovici 17. stoljeća koje se prostorno veže uz slavonsko-vojvođanske govore, a hungarizmi tog razdoblja većinom pripadaju poljoprivrednom području i seoskoj kulturi. Nakon toga dolazi 18. i 19. stoljeće u kojem se priljev hungarizama ipak smanjuje jer se u hrvatskoj počinje sustavnije baviti jezikom, a time dolazi i do pojave jezičnog purizma. Ne dolazi do izravnog jezičnog posuđivanja, već do kalkiranja. Posljednji val obuhvaća početak 20. stoljeća kada dolazi do raspada Austro-Ugarske Monarhije te su time jezični dodiri između hrvatskog i mađarskog svedeni na najnižu razinu.

Mađarski je jezik najveći utjecaj imao na pogranična područja Hrvatske, dakle mjesta gdje je još od doseljavanja Mađara dolazilo do kulturnih i jezičnih dodira, a samim time i razmjene te posuđivanja. Srednjovjekovna je Slavonija poprilično brzo pripala Ugarskom Kraljevstvu dok je Dalmacija oduvijek više naginjala prema Italiji. Stoga se danas najviše hungarizama može pronaći u govoru stanovnika Slavonije, Podravine te Međimurja (Žagar-Szentesi 2005: 52). To potvrđuje i Katalinić (2013: 34–35) tvrdeći sljedeće: „Mađarski jezični utjecaj najizrazitije se očitovao na onim jezičnim područjima Hrvatske koja graniče s Mađarskom, i to tamo gdje u prošlosti nije dolazilo do velikih migracija stanovništva“. U osječkom se gradskom govoru tako mogu čuti primjeri riječi koje završavaju sufiksom *-oš* i *-aš* (npr. *slamboš*, *doboš*, *pajdaš* i sl.), a u rječnicima se također pojavljuju primjeri posuđenica s tim i drugim sufiksima karakterističnim za mađarski jezik. Osim toga u hrvatskom se jeziku mogu pronaći hungarizmi koji se danas često ni ne doživljavaju kao posuđenice, a takve se riječi nazivaju usvojenice upravo zbog razine usvojenosti i prilagođenosti jeziku primatelju, tj. kada se izgubi svijest govornika da je neka riječ posuđenica.

„Dugotrajnom i čestom uporabom nekih posuđenica, svijest o njihovu stranom podrijetlu može potpuno nestati, što znači da će se takve riječi dalje razvijati kao i domaće“ (Sočanac 2005: 9–10).

„Po Bloomfieldu riječ se posuđuje putem *kulturne difuzije* (engl. *cultural diffusion*), koja znači prenošenje ili širenje stvari i običaja iz jedne jezične zajednice u drugu. Zajedno s predmetima, pojmovima i običajima prelaze od jednog naroda drugom i riječi kojima se stvari i običaji imenuju“ (Filipović 1986: 29). Bloomfield također razlikuje kulturno i intimno posuđivanje u slučaju kada posuđeni jezični elementi dolaze iz nekog drugog jezika. Vezano uz te dvije vrste jezičnog posuđivanja, a uzimajući u obzir geografski aspekt jezičnih dodira između Hrvata i Mađara, Katalinić (2013: 35–36) kaže sljedeće: „Razlike između kajkavskog i slavonskog jezičnog prostora pokazuju se i s obzirom na karakter međujezičnog posuđivanja. Dok posuđivanje brojnih riječi iz crkvene, pravne i političke terminologije u kajkavskom možemo definirati kao kulturno, pod kojim podrazumijevamo preuzimanje riječi za nove stvari i pojave pri čemu jedan narod uči od drugoga, kada govorimo o međujezičnom utjecaju na slavonskom prostoru on je bio sasvim lokalnog tipa, ostvarujući se u stvarnim svakodnevnim kontaktima među pretežito seoskim i poljoprivrednim stanovništvom dviju jezičnih zajednica što oprimjeruju leksemi koji se odnose na predmete i pojave iz svakodnevnog života. Takav tip posuđivanja u literaturi spominje se kao intimno posuđivanje“. Kulturno je posuđivanje obostrano, osim u slučaju kad jedan narod može pružiti više nego drugi, a intimno je posuđivanje jednostrano te do njega dolazi kada se dva jezika govore u jednoj topografski ili politički zasebnoj zajednici (Filipović 1986: 29). „S obzirom na jezične razine govorimo o fonološkim, morfološkim, sintaktičkim, semantičkim ili leksičkim posuđenicama“ (Katalinić 2013: 16).

Prema Filipoviću (1986: 26) jezične je dodire bolje proučavati uzimajući u obzir i izvanlingvističke elemente, tj. ako se u analizu uključi društveno-kulturni kontekst. Upravo zato su u prethodnom poglavlju u kontekst stavljene društveno-povijesni odnosi Hrvata i Mađara tijekom njihove duge zajedničke povijesti. Stoga se takav pristup istraživanju koji uključuje i izvanjezične elemente može nazvati sociolingvističkim. Dürriegl (1988: 98) također tvrdi da jezično posuđivanje uvijek treba promatrati u okviru društveno-povijesnog i kulturnog kontakta dvaju jezika, odnosno naroda.

Uz proučavanje jezika u dodiru treba spomenuti i tri osnovna elementa od kojih takva istraživanja polaze. Prema Weinreichu (1953) to su sljedeći elementi: 1. Jezici su u *kontaktu* ili *dodiru* kad ih naizmjenično upotrebljava isti govornik ili govornici, a takav je govornik mjesto jezičnih dodira. 2. Govornika koji naizmjenično upotrebljava dva jezika naziva se *bilingvom*, a tu

pojavu *bilingvizmom*. 3. Posljedicu pojave bilingvizma da jedan govornik upotrebljava više od jednog jezika naziva se interferencijom. Dakle, ukratko se može zaključiti da su osnovni elementi pri proučavanju jezičnih dodira sljedeći: mjesto jezičnog dodira, bilingvizam ili dvojezičnost i interferencija. Mjesto jezičnog dodira ili kontakta ne promatra se samo kod pojedinačnih govornika, već i na razini čitavih jezičnih zajednica pa se prema tome kontaktološka istraživanja osim lingvističkim aspektom jezičnog dodira nužno zanimaju psiholingvističkim i sociolingvističkim pitanjima, a to ih određuje kao interdisciplinarnu granu jezikoslovlja (Katalinić 2013: 13–14). Takvo viđenje proučavanja jezičnih dodira potvrđuje i Filipović (1986). Treba napomenuti da se kontaktna lingvistika u užem smislu bavi usustavljanjem stranih jezičnih elemenata u sustavu jezika primatelja kao tragovima jezičnog posuđivanja (Žagar Szentesi 2009: 73).

Govoreći o bilingvizmu, tj. dvojezičnosti, razlozi zbog kojih do nje dolazi uglavnom su društveno-povijesne naravi, primjerice suživot dvije jezične zajednice na geografski bliskom području, razmjena dobara, trgovački putevi, često pomicanje državnih granica zbog osvajanja, kultura, obrazovanje, tehnološki napredak i sl. Sve to dovodi do međujezičnog utjecaja i stvaranja čitavih dvojezičnih zajednica. „Sudbina je dvojezičnih ili višejezičnih zajednica različita. Jezici u stabilnim jezičnim zajednicama mogu se očuvati bez obzira na snažan utjecaj drugog jezika u kontaktu. Drukčija je situacija u dvojezičnim zajednicama čiji se govornici s vremenom asimiliraju u dominantnoj kulturi što dovodi do zamjene jezika, a u krajnjem slučaju i do izumiranja ili potpunog nestanka jezika“ (Katalinić 2013: 14).

Kod jezičnih je dodira važan čimbenik i njihovo trajanje jer dugotrajni i stabilni dodiri mogu uzrokovati značajne promjene u strukturi nekog jezika na svim njegovim razinama. Također je važna društvena i gospodarska nadmoć jer će češće razvijenije društvo biti jezik davatelj nego ono manje razvijeno koje je obično jezik primatelj, a neki proučavatelji jezičnih dodira tvrde da dinamici međujezičnih utjecaja pridonose i genetska te tipološka struktura jezika koji su u dodiru. Primjer da genetske i tipološke razlike jezika imaju veze s razinom međujezičnih utjecaja može biti upravo odnos hrvatskog i mađarskog jezika. Naime, unatoč hrvatsko-mađarskim jezičnim dodirima koji su trajali stotinama godina, ipak nije došlo do utjecaja na gramatičku strukturu ijednog od ta dva jezika najvjerojatnije upravo zbog njihove genetske i tipološke različitosti. Utjecaj je ostao ograničen na leksičku razinu za koju se može reći da međujezične utjecaje najbolje i najlakše prihvaća (Katalinić 2013: 15). Kada se govori o jezičnim utjecajima na leksičkoj razini, onda se misli na jezično posuđivanje leksičkih jedinica, tj. leksema.

Ono što može nastati kao posljedica dugih i stabilnih međujezičnih dodira su tzv. *jezični savezi*. Prema Katalinić (2013: 15) jezični savez sastoji se od najmanje dva, a vrlo često i nekoliko jezika koji se govore u geografski vrlo bliskom području i koji dijele niz zajedničkih obilježja koja su se proširila isključivo zbog intenzivnih dodira. Treba napomenuti da nijedan jezik saveza ne mora imati sva obilježja koja definiraju određeni savez, ali moraju imati barem neka. Primjer može biti balkanski jezični savez koji obuhvaća albanski, grčki, bugarski, makedonski, rumunjski, meglenorumunjski, arumunjski te djelomice srpski jezik. Svi nabrojani jezici dijele niz obilježja nastalih difuzijom kao što su postponirani član, zamjena infinitiva zavisnom rečenicom, redukcija padeža i dr. Proučavanjem jezičnih saveza bavi se *arealna lingvistika*.

U nastavku rada slijedi nešto više o jezičnom posuđivanju i različitim jezičnim razinama na kojima se posuđivanje može dogoditi, a veći naglasak stavit će se na leksičko posuđivanje.

3. JEZIČNO POSUĐIVANJE I NJEGOVE VRSTE

U ovom će se poglavlju objasniti jezično posuđivanje i vrste jezičnog posuđivanja, a koje obuhvaćaju fonološko, morfološko, sintaktičko i leksičko posuđivanje, s tim da će se naglasak staviti na leksičko posuđivanje koje je glavni predmet ovoga rada te je stoga i navedeno kao posljednje potpoglavlje. Također će se kod morfološkog posuđivanja ukratko osvrnuti na osječki gradski govor.

3.1. O jezičnom posuđivanju općenito

Jezično posuđivanje podrazumijeva preuzimanje jezičnih elemenata iz jednog jezika u drugi, a u ovom slučaju istražuju se preuzimanja koja su se tijekom duge zajedničke povijesti dogodile između hrvatskog i mađarskog naroda kao posljedica jezičnih dodira. Jezično se posuđivanje može odvijati na svim jezičnim razinama, odnosno svaki jezični element, primjerice fonem, morfem, leksem, sintagma ili rečenica, može biti preuzet iz nekog jezika i postati dio nekog drugog jezika. No istraživanja su pokazala da se zbog različite strukture svakog jezika i njegovih razina neki jezični elementi lakše posuđuju od drugih. Takav je slučaj s posuđivanjem na leksičkoj razini kao što je već i spomenuto. „Jezični dodiri mogu imati različite posljedice, koje se kreću od površinskoga leksičkog posuđivanja, preko strukturalnog posuđivanja, pa sve do stvaranja novih jezika, ili pak izumiranja i nestajanja postojećih“ (Sočanac 2005: 9). Najčešći je oblik međujezičnih utjecaja leksičko posuđivanje kojem su podložni svi jezici, bilo da je riječ o kulturnom posuđivanju s ciljem popunjavanja leksičkih praznina jezika primatelja, ili preuzimanju leksičkih elemenata koji u jeziku primatelju već postoje zbog jezičnih dodira između govornika različitih jezika (Sočanac 2005: 9).

Benó (2008: 58–60) na temelju postojeće literature koju je proučavao te vlastitih istraživanja dolazi do određenih spoznaja koje se mogu primijeniti na proučavanje jezičnih dodira općenito, a naziva ih univerzalijama jezičnog posuđivanja. Ponajprije navodi da nijedna jezična zajednica nije izolirana od utjecaja drugih jezičnih zajednica te je stoga jezično posuđivanje prirodna pojava. To dokazuje i podatak da u većini europskih jezika broj posuđenica nadmašuje broj riječi temeljnog leksika. Dürriegl (1988: 97) također potvrđuje da je iz teorije jezika u kontaktu poznato da nema nijednog potpuno čistog jezika jer je svaki ponešto primio od nekog drugog jezika. Benó zatim kaže da leksičko posuđivanje uvijek prethodi posuđivanju gramatičkih, tj. strukturalnih elemenata. Drugim riječima leksičko posuđivanje prethodi fonološkom, morfološkom i sintaktičkom posuđivanju. Potom tvrdi da se prema vrstama riječi najčešće posuđuju imenice,

zatim redom glagoli, pridjevi, prilozi, prijedlozi i uzvici. Njegov idući zaključak određuje redoslijed posuđivanja strukturalnih jezičnih elemenata. Prema tom redoslijedu on tvrdi da su najzastupljenija fonološka obilježja, tj. suprasegmentalna obilježja poput naglasaka, tempa i intonacije, zatim slijedi red riječi, a na kraju vezani leksički morfemi, odnosno sufiksi i prefiksi. Na kraju Benő još kaže da se posuđeni leksemi ponajprije odnose na kulturne i civilizacijske posebnosti jezika davatelja, primjerice na jela, odjeću, običaje, alate i vjerovanja. Dakle, radi se o pojmovima za koje u jeziku primatelju nije bilo imena te su se posuđivanjem popunile leksičke praznine.

Prema Matasoviću (2001: 69) u situacijama jezičnih dodira postoji tzv. *hijerarhija razina* prema kojoj se najlakše posuđuju upravo leksički elementi, a najteže morfološki i sintaktički dok su fonološki, semantički i tvorbeni elementi negdje između. „Razine posuđivanja: leksička fonološka – tvorbeno – semantička – sintaktička – morfološka. U načelu se može reći da jezici stupaju u međusobne dodire na višim razinama predložene hijerarhije samo ako već postoje dodiri među njima na nižim razinama“ (Matasović 2001: 69). Treba uzeti u obzir da je intenzivno leksičko posuđivanje često u situacijama jezične neravnopravnosti, tj. kada je jezik davatelj kulturno i društveno nadmoćan jeziku primatelju, a da u komunikacijskoj zajednici nema raširene diglosije, odnosno da nema velikog broja dvojezičnih govornika. Međutim, u jezičnim zajednicama s raširenom diglosijom olakšano je posuđivanje na sintaktičkoj i semantičkoj razini. Tako se vrste posuđivanja mogu odrediti i prema intenzitetu jezičnih dodira, s tim da što su dodiri intenzivniji, to će lakše biti i posuđivanje na višim jezičnim razinama dok će kratkotrajniji dodiri uglavnom uzrokovati leksičko posuđivanje, tj. posuđivanje jezičnih elemenata na najnižoj razini. Što se tiče tvorbenog posuđivanja, ono je uglavnom posljedica ekstenzivnog leksičkog posuđivanja.

Za analizu koja slijedi kasnije u praktičnom dijelu rada važno je navesti i moguće vrste posuđenica prema stupnju prilagodbe hrvatskom jeziku, a one su: tuđe riječi, tuđice, prilagođenice i usvojenice. Tuđe riječi opisuje sam njihov naziv. One su riječi doslovno preuzete iz nekog drugog jezika te se stoga uopće nisu prilagodile jeziku primatelju i smatra ih se stranima. Moguće ih je prepoznati po izvornom obliku pisanja, a u njih spadaju tuđa imena, izreke i poslovice, strane riječi privremeno upotrebljavane u hrvatskom jeziku i riječi nekog drugog jezika koje se u hrvatskom navode kao citat (Barić i dr. 1999: 282). Za razliku od tuđih riječi, tuđice se može opisati sljedećim citatom: „Tuđice su dakle pravopisno (npr. *softver* prema engleskome *software*) prilagođene hrv. glasovnom sustavu, ali zadržavaju neka svojstva izvornoga jezika nesvojstvena hrvatskomu (u navedenom primjeru suglasnički skup *ftv*). Posuđenica je obilježena kao tuđica kada zadržava

koje neprilagođeno glasovno svojstvo (npr. u hrvatskom suglasničke skupove *cl, bl, dl, gl, kl, st, jl, js, jn, ft, jm, jn...* na kraju riječi – *bicikl, dubl, bajt, fajt, lift, špihl, šmirgl* – ili dvoglas – *audi, nautika, hauba, auspuh*), kada ima tuđe mjesto naglasaka (npr. naglasak na posljednjem slogu u riječima *bifē, sakô*; u prilagođenu liku te riječi u hrvatskome glase *bifē, sākō*), kada se sklonidbeno ne uklapa u sustav hrv. jezika (npr. strani nesklonjivi pridjevi – *roza, lila, drap, feš, fajn*)“ (enciklopedija.hr). Barić i dr. (1999: 283) kao fonološke značajke tuđica navode i strani oblični završetak, tuđi način tvorbe izvedenice te tuđu vrstu naglasaka. Prilagođenice su riječi stranog podrijetla koje su naglasno, glasovno i sklonidbeno prilagođene hrvatskom jeziku (Barić i dr. 1999: 284). „Najveći broj riječi stranoga podrijetla u nekome jeziku pripada toj skupini premda se njihov broj razlikuje ovisno o jezičnoj politici konkretnoga jezika (tj. o tome koliko su jake purističke tendencije)...“ (Međeral 2016: 3). Usvojenice su riječi toliko uklopljene u hrvatski jezik da se ne razlikuju od izvornih hrvatskih riječi te ih govornici često uopće ne osjećaju kao strane, vjerojatno zato što obično ne postoji sinonim kojim bi ih se moglo zamijeniti (Barić i dr. 1999: 285).

3.2. Fonološko posuđivanje

Fonološko se posuđivanje odvija na fonološkoj razini jezika kako mu i samo ime govori, a odnosi se na promjenu u fonološkom sustavu nekog jezika kao posljedicu utjecaja nekog drugog jezika. Stoga se u jeziku primatelju pojavljuje novi fonološki element. O fonološkom posuđivanju može se govoriti samo uvjetno jer ono u pravom smislu te riječi ne postoji, a iz razloga što su fonološki sustavi vrlo zatvoreni i strogo strukturirani. Tako su fonemi jezične jedinice koje nisu samostalne, već čine veće jedinice poput morfema i riječi, a stoga će se i njihovo preuzimanje odvijati posredno (Katalinić 2013: 18). „Na fonološkoj razini jezici utječu jedni na druge tako da jezik davatelj potiče fonološke promjene u jeziku primatelju; katkad na taj način dolazi do posuđivanja segmenata, no do konvergencije fonoloških sustava može doći i bez neposrednoga posuđivanja segmenata“ (Matasović 2001: 70). U hrvatskom je jeziku tako segment *f* nastao uglavnom zbog posuđenih učenih europeizama (npr. *forma, figura, fraza* i sl.), ali se razvio i uslijed nekih glasovnih promjena u slavenskim riječima (npr. *upvati se > ufati se*) (Matasović 2001: 70–71).

Fonološko je posuđivanje usko vezano za leksičko posuđivanje. No to ne znači da će se preuzimanjem nekog leksema s novim fonemom odmah dogoditi i promjena u fonološkom inventaru jezika primatelja. Promjene u fonološkoj strukturi jezika dugotrajan su proces, a to se

pogotovo odnosi na tendencije potaknute utjecajem nekog drugog jezika. Za takve strukturalne promjene potreban je veliki broj posuđenica u kojima se pojavljuje neki novi fonem. Taj će fonem u prvoj fazi biti zamijenjen fonemima jezika primatelja dok će njegovo konačno preuzimanje ovisiti o sličnostima fonoloških inventara dvaju jezika u dodiru te o strukturi jezika primatelja (Katalinić 2013: 18–19). „Davno je uočeno da struktura jezika primatelja može olakšati ili čak potaći fonološko posuđivanje: posuđeni segmenti često nadopunjuju »rupe u sustavu« jezika primatelja; tako je segment *dž* lako prihvaćen u hrvatskom fonološkom sustavu jer je već prije postojao njegov bezvučni par, afrikata *č*; staroirski je razvio okluziv /p/ u najvećoj mjeri pod utjecajem latinskoga, no posuđivanje je toga segmenta olakšano činjenicom da je u jeziku otprije postojala opreka zvučnih i bezvučnih okluziva (*k: g, t: d, b*) pri čemu je nedostajao upravo bilabijalni bezvučni okluziv *p*. On je stoga »uvezen« zajedno s latinskim posuđenicama...“ (Matasović 2001: 71).

Prema Filipoviću (1986: 81) u fonološkom se sustavu jezika primatelja fonem razvija od postojećeg alofona i to kada su zadovoljeni određeni uvjeti u sustavu te pod pritiskom potrebe i jezičnog posuđivanja. Drugim riječima alofon se u jeziku primatelju procesom *fonologizacije* pretvara u fonem. Potvrdu za takvo tumačenje nalazimo i u hrvatskom jeziku, a to potvrđuje sljedeći citat: „Na isti način možemo protumačiti pojavu fonema /dž/ u hrvatskom fonološkom sustavu. /dž/ se javlja u posuđenicama iz turskog (*džamija, hodža, dželat, badžija*), iz talijanskog (*dženerao, madž*), iz mađarskog (*Madžar, Mađarska*) i iz engleskog (*džem, džungla, pidžama, bridž*). U svom historijskom razvoju hrvatski fonološki sustav nije imao fonem /dž/, zvučni par bezvučne afrikate /č/. Alofon [dž] javlja se u nekim domaćim riječima u fonetskom kontekstu kad iza /č/ dolazi zvučni konsonant. Ako se od glagola *svjedočiti* izvede imenica na *-ba* (*svjedoč-ba*), tada se *č* po principu asimilacije po zvučnosti mijenja, u *dž*: *svjedodžba*. Na taj se način formira alofon [dž]“ (Filipović 1986: 81). Iz ovog se može zaključiti da je postojanje alofona [dž] u hrvatskom fonološkom sustavu uvjetovalo razvoj fonema /dž/ procesom fonologizacije, tj. alofon se pretvorio u fonem kada je pod pritiskom jezičnog posuđivanja nastala potreba za tim fonemom.

3.3. Morfološko posuđivanje

Prema Katalinić (2013: 19–20) zatvorenost i stabilnost morfoloških sustava predstavlja prepreku u preobrazbi morfoloških struktura u uvjetima koji nastaju međujezičnim dodirima. Primjeri preuzimanja čitavih deklinacijskih ili konjugacijskih paradigmi gotovo ne postoje, ali je preuzimanje pojedinačnih morfema svih tipova moguće ako za njega postoje određeni povoljni

strukturni uvjeti. Takvi uvjeti bili bi primjerice postojanje sličnosti prema određenim uzorcima ili relativno nevezan ili nepromjenjiv oblik morfema. Morfološko je preuzimanje rijetka pojava, ali mu pogoduje dugotrajan i intenzivan jezični dodir. Dokaz da je posuđivanje pojedinačnih fleksijskih nastavaka moguće potvrđuje sljedeći citat: „Tako je primjerice rumunjski, uslijed stoljetnih dodira sa slavenskim jezicima, iz njih posudio padežni nastavak za vokativ jednine imenica ženskoga roda na *-a...*“ (Matasović 2001: 74).

Tvorbeni su morfemi otvoreniji za strani jezični utjecaj, a slično kao i kod fonološkog posuđivanja preduvjet je za preuzimanje stranih tvorbenih obrazaca i morfema posuđivanje leksema. Pritom treba uzeti u obzir da je njihovo odvajanje od osnove i samostalna uporaba na domaćem leksičkom inventaru dugotrajan proces. Upravo se u mađarskom jeziku mogu pronaći primjeri posuđivanja tvorbenih morfema, točnije sufiksa, gdje se sufiks *-nok/-nek/-nök* s vremenom odvojio i osamostalio od slavenskih posuđenica te se počeo upotrebljavati na mađarskim osnovama. Primjeri bi bili *asztalnok* > slav. *stolbnikъ*, *bajnok* > slav. *bojbnikъ* (Katalinić 2013: 20).

Osim što obogaćuju domaći tvorbeni inventar, tvorbeni morfemi mogu potaknuti i učvrstiti uporabu slabo plodnih tvorbenih elemenata jezika primatelja u slučaju da se domaći i strani sufiks slažu prema obliku i značenju. Tako Hadrovics (1989) objašnjava da su hrvatski sufiksi *-aš*, *-uš*, *-oš* i *-iš* postali češći i plodniji nakon priljeva većeg broja mađarskih posuđenica s istim sufiksima u hrvatski jezik (Katalinić 2013: 20). Takvi su sufiksi često svojstveni osječkom gradskom govoru pa i o tome sada slijedi nešto više.

3.3.1. Osječki gradski govor

Osječki je gradski govor zanimljiv jer se u njemu mogu pronaći morfemi, točnije sufiksi koji su tijekom duge zajedničke hrvatsko-mađarske povijesti preuzeti u hrvatski jezik iz mađarskog. „Osijek je središte cijele istočne Slavonije, Baranje i hrvatskoga dijela Srijema. On je gospodarsko središte toga dijela Hrvatske, a i jezični uzor za većinu seoskih idioma toga dijela Slavonije“ (Kapović 2004: 102). Prema Kuni i Mikić Čolić (2017: 80) nagli rast veličine, uloge i ugleda gradova u društvu utjecao je na nastanak gradskih idioma kojima se gradsko stanovništvo koristi u svakodnevnoj komunikaciji. Ti su idiomi leksički i stilski višeslojni, dok su u gramatičkoj strukturi raznoliki, a posljedica su prelijevanja i preplitanja jezičnih pojava s nejezičnima.

Uzimajući u obzir položaj Osijeka, blizinu mađarskoj granici te hrvatsko-mađarske odnose u prošlosti, ne čudi da je tijekom povijesti bilo jezičnog posuđivanja iz mađarskog i u osječki

gradski govor. „Mađarski je utjecaj značajniji na baranjskom području, a najviše je traga ostavio u toponimiji i antroponimiji (prezimana i osobna imena)...“ (Kuna, Mikić Čolić 2016: 136). S obzirom na intenzitet i dugotrajnost jezičnih dodira između hrvatskog i mađarskog, očekivalo bi se da je mađarski jezik imao značajniji utjecaj na hrvatski, ali to naizgled nije tako. Valja napomenuti da većina hungarizama pripada u supstandardni sloj hrvatskog jezika, tj. u dijalektizme, regionalizme, arhaizme i žargon (Mikić Čolić, Gašparević, Domorad 2022: 116).

U svojem istraživanju osječkog gradskog govora Mikić Čolić, Gašparević i Domorad (2022: 116–117) nisu zabilježile nijednu posuđenicu iz mađarskog, ali je morfološka analiza prikupljenog korpusa pokazala posuđivanje na strukturalnoj, točnije morfološkoj razini. Primjeri bi bili sljedeći: *Gundika*, *Mekika*, *Pejika*, *Štrosika*, *Vukika*, *Srednjika*, *Poljošica* (‘Poljoprivredna škola’), *frajkoš* i *mengoš* (‘zgodan mladić’). Sufiks *-ika* tipičan je za područje Osijeka, dobro je prihvaćen te vrlo često korišten u preimenovanju naziva ulica, gradskih naselja, škola i drugih gradskih prostora. Primjeri su takvih preimenovanja sljedeći: : *Štrosika*, *Vukika*, *Keršika*, *Fedika–Svačika*; *Demika*, *Donjika*, *Gornjika*; *Đurika*; *Promika*, *Kopika*. Također se mogu pronaći primjeri sa sufiksom *-ika* u oblikovanju hipokoristika poput: *bracika*– ‘prijatelj’ i *ponika*– ‘bicikl’. Budući da se sufiks *-ika* često pojavljuje u tvorbi umanjenica i/ili hipokoristika u mađarskom jeziku (npr. *Rózsika* od *Rózsa*, *Marika* od *Mária*, *Zsoltika* od *Zsolt*, *Csabika* od *Csaba*) kao i u osječkom gradskom govoru, s pravom se njegova uporaba u hrvatskom jeziku može povezati s utjecajem mjesnih mađarskih dijalekata. Još jedan primjer morfološkog posuđivanja može se pronaći u zabilježenim riječima sa sufiksima *-aš*, *-oš* i *-aroš*. Primjeri su sljedeći: *Poljošica*, *frajkoš*, *cajoš* i *mengoš*. Sigurno je da ti sufiksi nisu došli u hrvatski jezik kao samostalne jezične jedinice, već najvjerojatnije zajedno s mađarskim posuđenicama, a tek su kasnije postali samostalne jedinice i kao takvi počeli su se koristiti s domaćim riječima. Od spomenutih sufiksa, sufiksi *-oš* i *-ika* pokazali su se kao vrlo produktivni u osječkom gradskom govoru. U rječnicima hrvatskog jezika mogu se pronaći još neki primjeri sa sufiksom *-oš*, bilo da se radi o posuđenicama ili hrvatskim riječima s posuđenim sufiksom iz mađarskog. Neki od tih primjera su sljedeći: *doboš*, *đilkoš*, *kicoš*, *fogoš*, *biroš*, *pasoš* itd. To potvrđuje i sljedeći citat: „Drugim riječima, u hrvatskom standardu i supstandardu, za razliku od njemačkih, postoji vrlo malo zabilježenih mađarskih elemenata. Razlog tomu, smatram, ne bismo trebali tražiti u genetsko-tipološkim razlikama između mađarskoga i hrvatskoga, jer je višestoljetan intiman dodir dvaju jezika ipak uspio rezultirati sufiksima *-uš*, *-aš*, *-oš* (*-aroš*) i *-iš* koji su se osamostalili te su danas u općoj uporabi, kako u hrvatskom standardu, tako i u hrvatskom supstandardu, u sljedećim riječima: *gladuš*, *bogataš*, *bombaš*, *komedijaš*, *brucoš*, *ženskaroš*, *džeparoš*, *slatkiš*, *okoliš*, *kiseliš*“ (Puškar 2010: 131–132).

3.4. Sintaktičko posuđivanje

Matasović (2001: 73) kao primjer posuđivanja na sintaktičkoj razini navodi nestanak infinitiva u jezicima balkanskog jezičnog saveza. Infinitivne konstrukcije zamijenjene su zavisnim rečenicama, primjerice *hoću slikati* zamjenjuje se balkanizmom *hoću da slikam*. Taj primjer kao i neki drugi „...pokazuje nam dvije važne stvari: prvo, da je sintaktičko posuđivanje, prenošenje sintaktičkih obrazaca iz jezika davatelja u jezik primatelj, češće nego što se to obično pretpostavlja, i drugo, da je proces sintaktičkoga posuđivanja često dugotrajan, u smislu da zahtijeva dugotrajne kontakte među govornicima dvaju jezika koji sintaktički utječu jedan na drugoga“ (Matasović 2001: 74).

Prema Filipoviću (1986: 49–50) za sintaktičko posuđivanje treba postojati neposredan dodir dvaju jezika jer posredan dodir rijetko dovodi do promjena u sintaktičkoj strukturi nekog jezika iz razloga što jezik primatelj preuzima elemente jezika davatelja preko posrednika, a koji može biti masovni medij ili neki jezik. Na temelju posrednog ili neposrednog dodira dvaju jezika Filipović razlikuje posredno i neposredno posuđivanje. Posrednim će dodirima teško doći do jezičnih preuzimanja na sintaktičkoj razini, ali zato neposredan međujezični kontakt pretpostavlja pravi jezični dodir govornika dvaju jezika koji su u kontaktu, a onda je i jezično preuzimanje moguće na višim razinama jezika.

3.5. Leksičko posuđivanje

„Na leksičkoj razini kontakti se među jezicima ostvaruju najlakše. Riječi se posuđuju iz jezika u jezik čak i kada nema bilingvalnih govornika – trgovačkim kontaktima, ili preko jezika posrednika“ (Matasović 2001: 69). Dakle, kao što je već spomenuto ranije leksičko je posuđivanje ono koje se najlakše ostvaruje te je stoga i najproučavanije područje što se jezičnog posuđivanja tiče, a upravo i glavni fokus ovog rada. Jezik primatelj može iz jezika davatelja preuzeti neograničen broj riječi te tako u svom leksičkom fondu imati veliki broj posuđenica. Za razliku od hrvatskog i mađarskog koji se govore na geografski bliskom području, leksičko je posuđivanje moguće i među vrlo udaljenim jezicima, obično posredovanjem drugih jezika koji posuđene riječi prenose (Matasović 2001: 69–70). Tako zbog otvorenosti leksičke razine jezika za primanje stranih riječi u svoj inventar ni nema jezika koji ne sadrži riječi preuzete iz nekog drugog jezika. „...leksička razina predstavlja područje u kojem jezično posuđivanje dolazi najviše do izražaja, budući da je leksik znatno manje vezano strukturiran negoli njegova fonologija i gramatika“ (Dabo-Denegri 1998: 439). Budući da riječi uvijek označavaju nešto iz izvanjezične stvarnosti, a

u današnje vrijeme brzih promjena i tehnološkog razvoja stalno dolazi do novih pojava, izuma i slično, neizbježno je da se pojavljuju i novi leksemi, koji mogu nastati ciljanim stvaranjem ili posuđivanjem ako se za njih ne može smisliti dobra domaća zamjena. Prema Katalinić (2013: 22) najčešće se posuđuju jezični znakovi u cjelini, tj. izraz s pripadajućim sadržajem, ali moguće je posuditi i samo sadržaj koji se onda pridaje već postojećoj domaćoj riječi. Taj se proces naziva semantičko posuđivanje. „...pod pojmom posuđenice podrazumijevamo preuzimanje leksičke jedinice (njenog izraza ili sadržaja ili pak i izraza i sadržaja) iz jednog jezika u drugi“ (Dabo-Denegri 1998: 441).

Govoreći o tipologiji leksičkih posuđenica Dabo-Denegri (1998: 440) tvrdi da postoje brojni načini razlikovanja i razvrstavanja leksičkih jedinica, primjerice područje uporabe, učestalost, stupanj integracije, oblik interferencije i slično, a kriterij razvrstavanja ovisi o cilju istraživanja. Tako Dabo-Denegri (1998: 441) određuje tipove leksičkih posuđenica kao sljedeće: izravne posuđenice, pseudoposuđenice, semantičke posuđenice, izvedenice, prevedenice i skraćenice.

Muljačić pak (1968: 8) donosi prijevod klasifikacije Wenera Betza iz 1949. godine s njemačkog na hrvatski, a prema kojoj postoji šest tipova leksičkih posuđenica. Oni su sljedeći: doslovna prevedenica, djelomična prevedenica, formalno nezavisan neologizam, semantička posuđenica, frazeološki kalk i sintaktički kalk. „Betz tih šest tipova dijeli na dvije grupe: u prvoj (tipovi 1 do 3), koju zove *Lehnbildung*, stvaraju se pod stranim utjecajem nove forme i novi sadržaji. Tu bismo grupu mogli nazvati *formalno-značenjske* tvorbe. U drugoj su grupi tipovi 4 do 6. Za nju Betz ne predlaže poseban naziv jer nije homogena. Obje grupe podređuje višoj grupi *Lehnprägung*, koju bismo mogli nazvati kalk. Ta grupa i njoj paralelna grupa posuđenica (*Lehnwort*), tvore zajedno *Lehngut*, tj. posuđeno jezično blago“ (Muljačić 1968: 9).

Haugen (1950: 214–215) pri klasificiranju u obzir uzima i proces preuzimanja stranih riječi te pri tome pravi razliku između importacije i supstitucije. Tako se importacijom strani jezični znakovi preuzimaju u cijelosti (posuđenice), a supstitucijom se strani morfemi zamjenjuju domaćim morfemima. Osim posuđenica koje u jezik ulaze importacijom, Haugen u svojoj klasifikaciji navodi i sljedeće tipove ovisno o tom je li supstitucija provedena djelomično ili potpuno: hibridne složenice, prevedenice i semantičke posuđenice. Na temelju njegove klasifikacije kasnije nastaju brojne nove klasifikacije leksičkog inventara nekog jezika.

Filipović (1986: 41–45) u svojoj *Teoriji jezika u kontaktu* spominje sljedeće tipove leksičkih posuđenica: pseudoposuđenice, hibridne složenice, prevedenice i semantičke

posuđenice. Također se osvrće i na Haugenova istraživanja te procese importacije i supstitucije pri posuđivanju.

Piškorec (2005: 29–30) stvara novu terminologiju prema kojoj postoje tri tipa leksičkih posuđenica: *importacijske posuđenice*, *supstitucijske posuđenice* i *importacijsko-supstitucijske posuđenice*. Naziv svakog tipa govori na koji se način koja posuđenica preuzima u jezik primatelj. Tako importacija znači preuzimanje jezičnih znakova u cijelosti, supstitucija zamjenu stranih elemenata domaćim, a treći su tip posuđenice koje nastaju kombinacijom importacije i supstitucije. Za importacijske se posuđenice u literaturi može pronaći i pojam *izravna posuđenica*. „Pod izravnim se posuđenicama podrazumijeva transfer cjelokupnog leksema – i njegova izraza i sadržaja – u sustav jezika primaoca“ (Dabo-Denegri 1998: 441).

Lanstyák (2006: 22) dijeli leksičke posuđenice na izravne i neizravne koje zajedno spadaju u skupinu primarnih posuđenica, a posebna su skupina sekundarne posuđenice u koje spadaju tvorenice nastale unutarjezičnom tvorbom od primarnih posuđenica. Takvi se leksemi u literaturi često nazivaju *hibridne* ili *mješovite tvorenice* (Katalinić 2013: 24). Primarne neizravne posuđenice obuhvaćaju sljedeće podtipove: poluprevedenice, prevedenice i semantičke posuđenice. Sekundarne posuđenice obuhvaćaju hibridne izvedenice i hibridne složenice.

Govoreći o stilističkom aspektu prilagodbe hungarizama kao manje proučavanom području, Gulešić (2000: 152–154) kaže da nevelik dio posuđenog leksičkog blaga hrvatskog standardnog jezika čine egzotizmi, tj. leksemi koji označavaju specifičnosti pojedinog naroda (npr. *čarda*, *čardaš*, *tokaj*, *gulaš*, *palačinka*, *paprikaš* itd.) Mnogi hungarizmi pak imaju u hrvatskom jeziku status historizma (npr. *atila*, *baka*, *čaka*, *grabancijaš*, *harmica*, *paloš* itd.) ili etnografskih dijalektizama (npr. *cifra* i *šor*). Historizmi pritom pripadaju leksiku standardnog jezika. Izuzmu li se hungarizmi koji pripadaju dijalektizmima i regionalizmima, većina preostalih hungarizama pripada općeuporabnom leksiku hrvatskog standardnog jezika (npr. *artičoka*, *bakandža*, *baršun*, *bikarbona*, *bunda*, *cikla*, *cipela*, *čigra*, *čipka*, *čopor*, *jal*, *jarak* itd.).

4. SLIČNOSTI I RAZLIKE IZMEĐU HRVATSKOG I MAĐARSKOG

U ovom će se poglavlju opisati i objasniti razlike između hrvatskog i mađarskog jezika na fonološkoj, ortografskoj te morfološkoj razini. Kao što je već spomenuto, između hrvatskog i mađarskog očita je genetska i tipološka različitost, no unatoč tomu između njih postoje i određene sličnosti. Kao neke općenite razlike između hrvatskog i mađarskog Tot (2010: 144) navodi sljedeće: 1) umjesto prijedloga kao što su *u, na, od, s/sa* u hrvatskom jeziku, u mađarskom se jeziku imenici dodaje sufiks koji je za svaki prijedlog drukčiji, npr. *házban* (u kući), *asztalon* (na stolu), *Eszéktől* (od Osijeka) ili *autóval* (s autom); 2) naglasak se uvijek stavlja na prvi slog bez obzira je li riječ o mađarskim ili stranim riječima; 3) postoje određeni (*a, az*) i neodređeni (*egy*) članovi, što vidimo i u engleskom i njemačkom jeziku; 4) različito se rabe internacionalizmi u jednom i drugom jeziku (npr. *múzeum* – *muzej*, *morféma* – *morfem*, *ekvivalens* – *ekvivalent*, *biológia* – *biologija*, *gimnázium* – *gimnazija* i drugi; 6) ne postoji gramatički rod.

4.1. Usporedba fonoloških sustava

U hrvatskom jeziku postoje trideset i dva fonema dok ih mađarski ima trideset i devet, a ta razlika postoji zahvaljujući bogatom samoglasničkom sustavu mađarskog jezika koji broji četrnaest samoglasnika. Mađarski se suglasnički fond gotovo potpuno podudara s hrvatskim. Ta razlika između samoglasničkih sustava proizlazi iz činjenice da fonološki opis samoglasnika u mađarskom sadrži više tvorbenih karakteristika od hrvatskog opisa. Tako se hrvatski samoglasnici mogu opisati prema dva tvorbeni kriterija, okomitim i vodoravnim položajem jezika, tj. prema otvorenosti usne šupljine i palato-velarnom položaju jezika. U mađarskom pak postoje još dva kriterija, labijaliziranost i dužina. Iz tog razloga svi samoglasnici imaju svoj fonemski par prema dužini, primjerice dužinski je parnjak od kratkog /a/ dugo /á/, a mnogi samoglasnici imaju i svoj parnjak prema labijalnosti, naprimjer uz zatvorene ilabijalne /i/, /í/ postoje i zatvoreni labijalni /ü/ i /ű/ koji su također parnjaci po dužini (Žagar-Szentesi 2005: 55). Za dužinsku opoziciju kod suglasnika Žagar-Szentesi (2005: 55) navodi sljedeće: „Dužinska opozicija postoji i kod suglasnika, ali samo na fonetskoj razini, dok u sustavu nema dužinskih konsonantskih parova. Dakle, u načelu svaki se suglasnik može udvostručiti (npr. *alatt*), i to teorijski u bilo kojem položaju osim na samom početku riječi, što podrazumijeva produljenu zvučnu realizaciju, uz to da se takve geminate fonološki analiziraju kao spoj dvaju zasebnih, ali istih suglasnika“.

Prema Žagar-Szentesi (2005: 56) između samoglasničkih sustava ovih dvaju jezika postoje dvije važne razlike. Prva bi bila da u mađarskom kod palatala i velara postoji opozicija prema

labijalnosti i dužini, dok u hrvatskom takva opozicija na fonološkoj razini ne postoji, a druga je razlika da se prema otvorenosti mađarski samoglasnici mogu uvrstiti u četiri visinska stupnja dok se hrvatski mogu uvrstiti u tri. Hrvatski samoglasnici imaju približne ekvivalente u mađarskom, dok obrnuto za mađarski ne vrijedi. Tako je hrv. *a* ≈ mađ. *á*, hrv. *e* ≈ mađ. *e*, hrv. *i* ≈ mađ. *í/í*, hrv. *o* ≈ *o/ó*, hrv. *u* ≈ mađ. *u/ú*. Iako svi hrvatski samoglasnici imaju približne ekvivalente u mađarskom, u zvučnoj se realizaciji potpuno podudaraju samo /i/ i /u/, a /a/, /e/ i /o/ pokazuju manje artikulacijske razlike koje se tiču otvorenosti i zatvorenosti te labijaliziranosti.

Suglasnika *i* u hrvatskom i u mađarskom jeziku ima dvadeset i pet. Od njih gotovo svaki ima svoj artikulacijski ekvivalent u drugom jeziku. U iznimke spadaju mađarski suglasnici kojih nema u hrvatskom (/gy/, /ty/, dz/) te hrvatski suglasnici kojih nema u mađarskom (/č/, /đ/ i /lj/). Iako spomenuti suglasnici nemaju izravne ekvivalente, ipak su prema svojim tvorbenim karakteristikama vrlo slični fonemima u drugom jeziku. Tako se /gy/ i /ty/ od /đ/ i /č/ razlikuju samo po mjestu tvorbe. Mađarski suglasnik /dz/ novijeg je nastanka te je jedan od najrjeđih suglasnika u mađarskom. Problem nastaje kod hungarizama koji sadržavaju fonem /lj/, a koji danas u mađarskom standardu više ne postoje. Suvremeni oblici tih hungarizama na tome mjestu imaju glas /l/ ili /j/ (u obliku *ly*) (Žagar-Szentesi 2005: 57–58).

4.1.1. Fonološka prilagodba

Analiza hungarizama kreće od analize fonološke razine unutar koje su za istraživanje važne promjene fonološkog oblika posuđene strane riječi, tj. modela tijekom njegova formiranja u repliku. Fonološki inventari dvaju jezika u dodiru nikada se u potpunosti ne poklapaju te posuđeni model može imati foneme ili skupine fonema koji su jeziku primatelju strani, a kao takvi onda se zamjenjuju domaćima koji su im najbliži po artikulacijsko-akustičnim svojstvima. Pritom se neobične glasovne skupine razbijaju ispuštanjem ili umetanjem elemenata, a to ovisi o unutarjezičnim nastojanjima jezika primatelja (Katalinić 2013: 57). „Transfonemizacija je zamjena fonoloških elemenata jezika *davaoca* elementima jezika *primaoca*, a javlja se u toku formiranja fonološkog oblika posuđenice u jeziku *primaocu*“ (Filipović 1986: 69).

Filipović (1986: 72) navodi tri tipa transfonemizacije: potpuna ili nulta, djelomična ili kompromisna te slobodna. Žagar-Szentesi (2005: 59) tvrdi da se zbog sličnosti hrvatskog i mađarskog fonološkog sustava gotovo svi mađarski suglasnici te veći dio samoglasnika podvrgavaju nultoj transfonemizaciji kada se govori o fonološkoj adaptaciji, tj. oni se zamjenjuju svojim ekvivalentima identičnog fonološkog opisa u hrvatskom jeziku. Također navodi kako se

pet mađarskih samoglasnika /á/, /e/, /i/, /o/, /u/ uvijek prilagođavaju prema nultoj transfonemizaciji. To je zapravo i logično jer se ti samoglasnici poklapaju sa samoglasničkim inventarom u hrvatskom jeziku. Neki od primjera koje navodi su sljedeći: mađ. /á/ > hrv. /a/: *csárda* > *čardak*, *lámpás* > *lampaš*; mađ. /e/ > hrv. /e/: *perec* > *perec*, *remek* > *remek*; mađ. /i/ > hrv. /i/: *sziget* > *siget*, *palacsinta* > *palачinka*; mađ. /o/ > hrv. /o/: *bokor* > *bokor*, *sor* > *šor*; mađ. /u/ > hrv. /u/: *huncut* > *huncut*, *puska* > *puška* itd.

Što se tiče prilagodbe suglasnika, Žagar-Szentesi (2005: 59) kaže sljedeće: „Osim triju već spomenutih suglasnika /gy/, /ty/ i /dz/, svi se ostali adaptiraju prema nultoj transfonemizaciji. Među njima samo je nekolicina onih koji se unatoč svojoj glavnoj tendenciji prema nultom tipu transfonemizacije ne supstituiraju svojim hrvatskim ekvivalentom, nego se iznimno, pod utjecajem određenih sustavnih analogija, zamjenjuju kojim drugim fonemom“. Navest će se samo nekoliko primjera: mađ. /j/ > hrv. /j/: *hajdú* > *hajduk*; mađ. /m/ > hrv. /m/: *mamlasz* > *mamlaz*; mađ. /p/ > hrv. /p/: *csoport* > *čopor*; mađ. /z/ > hrv. /z/: *gazda* > *gazda* itd. Ti primjeri sadržavaju i druge suglasnike koji su se prilagodili prema nultoj transfonemizaciji pa bi se tako primjer *hajdú* mogao uzeti i kao primjer prilagodbe fonema /h/ (mađ. /h/ > hrv. /h/), ili *csoport* kao primjer prilagodbe fonema /cs/ (mađ. /cs/ > hrv. /č/).

Postoje i suglasnici koji se uglavnom prilagođavaju prema nultoj transfonemizaciji, ali mogu se prilagoditi i prema kompromisnoj: /b/, /cs/, /n/, /sz/, /t/. Neki od primjera su: mađ. /b/ > hrv. /b/: *bokor*; mađ. /n/ > hrv. /n/: *bunda* > *bunda*; mađ. /sz/ > hrv. /s/: *szállás* > *salaš* itd. (Žagar-Szentesi 2005: 60).

Mađarski fonemi koji nemaju izravan ekvivalent u hrvatskom prilagođavaju se prema kompromisnoj transfonemizaciji, ali je njihov broj dosta manji u odnosu na prethodni tip (Žagar-Szentesi 2005: 60–61). Neki od primjera samoglasnika koji pripadaju ovom tipu su sljedeći: mađ. /a/ > hrv. /a/: *asztal* > *astal*; mađ. /a/ > hrv. /o/: *paplan* > *poplun*; mađ. /é/ > hrv. /e/: *féle* > *fela*; mađ. /é/ > hrv. /i/: *fillér* > *filir* itd. Osim toga se suglasnici /gy/ i /ty/ uvijek prilagođavaju prema kompromisnom tipu, primjerice mađ. /gy/ > hrv. /đ/: *gyilkos* > *đilkoš*; mađ. /ty/ > hrv. /ć/: *fattyú* > *faćuk* itd. U posljednjem se primjeru može uočiti već spominjana dužinska opozicija (-*ty*), tj. dugi suglasnik koji se ostvaruje nešto dužim izgovorom, no to ovdje svakako ne utječe na transfonemizaciju te se u hrvatskom taj suglasnik skraćuje. Suglasnici koji se ponekad prilagođavaju i na druge načine jesu: /b/, /cs/, /n/, /sz/ i /t/. Neki od primjera su sljedeći: mađ. /b/ > hrv. /p/: *zseb* > *žep*; mađ. /cs/ > hrv. /dž/: *bakancs* > *bakandža*; mađ. /n/ > hrv. /nj/: *csatorna* > *čatrnja*; mađ. /sz/ > hrv. /z/: *mamlasz* > *mamlaz*; mađ. /t/ > hrv. /d/: *matrac* > *madrac*.

Posljednji je tip slobodna transfonemizacija koja je dosta rjeđa pojava od prethodna dva tipa. Žagar-Szentesi (2005: 62) navodi samo dva primjera ovoga tipa: mađ. *cipellő* > hrv. *cipela*, mađ. *güdür* > hrv. *gudura*. „U navedenim hungarizmima slobodno se transfonemiziraju istaknuti izvorni samoglasnici modela ne samo zato što nemaju točan ekvivalent u jeziku primatelju, nego i zbog toga što u hrvatskom u završnom položaju obično stoje samo samoglasnici /a/ i /o/. Supstitucija mađarskih vokala /ö/, /ü/ u završnom položaju riječi pritom spada u krug pojava formiranja roda imenice, čime ćemo se baviti u sklopu transmorfemizacije mađarskih posuđenica“ (Žagar-Szentesi 2005: 62).

4.2. Usporedba ortografskih sustava

U mađarskom jeziku ima četrdeset grafema dok ih je u hrvatskom trideset. Razlog je tomu spomenuti mađarski samoglasnički sustav koji broji četrnaest fonema, tj. grafema. „U mađarskoj ortografiji dolazi do izražaja fonološko načelo prema kojemu svaki grafem označava zasebni fonem, tj. ima svoju stalnu i zasebnu glasovnu fonemsku vrijednost koja uglavnom ne ovisi o njegovu položaju unutar riječi, a s druge strane svakom fonemu odgovara njegov jedinstveni grafem“ (Žagar-Szentesi 2005: 62).

Još je jedno razlikovno svojstvo mađarske ortografije i mogućnost udvostručenja suglasnika što u pismu rezultira udvostručenjem istog grafema, a izgovor takvih suglasničkih skupova u govoru se ostvaruje nešto duljim izgovorom, nego izgovor jednog suglasnika (Žagar-Szentesi 2005: 62).

Kao što je već spomenuto, mađarski samoglasnički sustav ima dva tvorbena kriterija više od hrvatskog, od kojih je jedan dužinska opozicija, a to znači da svaki samoglasnik ima svoju dužu inačicu (npr. *a* i *á*) koja se ostvaruje dužim izgovorom. Uzimajući u obzir grafemski sustav, ti se duljinski parovi razlikuju samo po dijakritičkom znaku. Dugi se vokali pišu s crtom ili dvocrtom (*ó, ő, ú, ű, á, é, í*), a kratki nemaju ništa ili imaju dvotočku (*a, e, i, o, ö, u, ü*). Uspoređujući broj mađarskih samoglasničkih grafema s hrvatskim, uočava se da hrvatski grafemski sustav obuhvaća bitno manji broj samoglasničkih slovnih oznaka (Žagar-Szentesi 2005: 62–63).

Što se tiče suglasničkog sustava, već je spomenuto da mađarski suglasnici imaju približno iste glasovne vrijednosti kao i hrvatski suglasnici, ali s nekoliko iznimki (*gy, ty* i *dz*). Od ostalih u izgovoru ekvivalentnih suglasnika izdvaja se njih sedam koji se bilježe manje ili više različitim grafemima. To su sljedeći suglasnici: hrv. *dž* = mađ. *dzs*, hrv. *č* = mađ. *cs*, hrv. *j* = mađ. *ly/j*, hrv. *nj* = mađ. *ny*, hrv. *š* = mađ. *s*, hrv. *s* = mađ. *sz*, hrv. *ž* = mađ. *zs*. Kod tih je suglasnika u načelu

moguće oblikovanje osnovnog oblika posuđenice prema ortografiji modela. Međutim, mađarske riječi sa spomenutim suglasnicima preuzete su u hrvatski jezik prema izgovoru tih glasova u modelu, a to potvrđuje tvrdnju da su posuđenice iz mađarskog u hrvatski dospjele uglavnom usmenim putem.

4.2.1. Ortografska prilagodba

Žagar-Szentesi (2005: 64) tvrdi da se prilagodba pojedinih glasova provodi ponajprije na fonološkoj razini, ali se njezin rezultat svakako mora odraziti i na ortografskoj razini. Samoglasnici imaju težnju prilagođavati se na sljedeće načine: a > a/o (npr. *asztal* > *astal*; *ablak* > *oblok*), á > a (npr. *bundás* > *bundaš*), e > e (npr. *dereglye* > *dereglja*), é > i/e (npr. *cékla* > *cikla*; *cédrus* > *cedruš*), i > i (npr. *forint* > *forint*), o > o/u (npr. *lopó* > *lopov*; *gomb* > *gumb*), ö > a (npr. *serpenyő* > *šerpinja*), u > u/rijetko e (npr. *puszta* > *pustara*; *fullajtár* > *feletar*).

Treba imati na umu da su se riječi iz mađarskog većinom posuđivale usmenim putem, pri čemu su se mađarski glasovi [ö] i [ü], koji nemaju ekvivalente u hrvatskom, na fonetskoj i fonološkoj razini morali zamijeniti odgovarajućim hrvatskim samoglasnicima, tj. najčešće [e] i [i]. Može se zaključiti da se fonemi *ö* i *ü* često u hrvatskom odražavaju kao *e* i *i*, ali se grafemi *ö* i *ü* ne mogu sa sigurnošću dovesti u vezu s hrvatskim grafemima *e* i *i* (Žagar-Szentesi 2005: 65).

Ortografska prilagodba suglasnika provodi se sukladno nastojanjima fonološke prilagodbe, dakle s bitno manje promjena u odnosu na izvornu grafemsku sliku riječi. Većina se suglasničkih grafema iz mađarskog u hrvatskom prilagođava u nepromijenjenom obliku. Međutim, postoje i neki suglasnički grafemi kod kojih dolazi i do fonoloških zamjena, a ortografski se prilagođavaju prema sljedećim tendencijama: *ty* > *ć* (npr. *fityfiritty* > *fićfirić*), *gy* > *đ* (npr. *gyömbér* > *đumbir*), *ny* > *n/nj* (npr. *bálvány* > *balvan*; *henyél* > *jenjati*), *n* > *nj* (npr. *csatorna* > *čatrnja*), *l* > *lj/l* (npr. *kecöle* > *kecelja*; *labda* > *lopta*) (Žagar-Szentesi 2005: 65). Što se tiče udvostručenih suglasnika (npr. *tty*), očito je iz nekih navedenih primjera da se oni tijekom prilagodbe u hrvatskom jeziku uvijek skraćuju (npr. *fityfiritty* > *fićfirić*; *cipellő* > *cipela*).

Prema Žagar-Szentesi (2005: 66–67) većina je osnovnih oblika hungarizama oblikovana prema *izgovoru modela*, a što opet govori da je većina hungarizama u hrvatski jezik dospjela usmenim preuzimanjem. To bi objasnilo i zašto se dosta hungarizama pojavljuje samo kao regionalizmi i dijalektizmi. U mađarskoj ortografiji prevladava fonološko načelo, a ono je ujedno i temeljno načelo hrvatskog ortografskog sustava. Zato se ortografska prilagodba hungarizama provodi uglavnom uz vrlo malo promjena u odnosu na oblik modela. Do većih ili manjih razlika

između modela i replike dolazi kod oblika u kojima se tijekom prilagodbe zamjenjuju fonemi, tj. kod modela koji sadrže foneme kojih nema u jeziku primatelju. To je već obuhvaćeno u poglavlju o fonološkoj prilagodbi, a način na koji su te glasovne zamjene provedene ukazuje na to da se ortografska prilagodba mađarskih modela odvijala uglavnom prema izgovoru modela. Neki od primjera su sljedeći: *beteg* < *beteg*, *bundaš* < *bundás*, *dijak* < *diák*, *mužikaš* < *muzsikás*, *šator* < *sátor*, *vašar* < *vásár* itd. Samoglasnici mađarskog fonološkog sustava koji nisu imali ekvivalent u hrvatskom bilježili su se grafemom prema izgovoru njima najbližeg glasa (npr. mađ. *a* > hrv. *o*, mađ. *é* > hrv. *i*). Osim prilagodbe prema izgovoru modela, postoje još i prilagodba prema ortografiji modela (npr. mađ. *apa* > hrv. *japa*) te prema kombinaciji izgovora i ortografije modela (npr. mađ. *asztal* > hrv. *astal*, mađ. *bunda* > hrv. *bunda* itd.), ali je takvih primjera vrlo malo.

4.3. Usporedba morfoloških sustava

„Tipološke razlike između flektivnog hrvatskog i aglutinativnog mađarskog jezika najviše dolaze do izražaja na planu njihove morfološke strukture. Za razliku od hrvatskog, u mađarskom nema oštih morfoloških granica među vrstama riječi, što se najbolje vidi po tome što se neizvedene imenice, glagoli i pridjevi kao različite vrste riječi ne mogu razdvojiti po prepoznatljivim dočetcima“ (Katalinić 2013: 98).

Važno je obilježje imenskih riječi u mađarskom nerazlikovanje rodova, odnosno nepostojanje gramatičkog roda, a iz tog se razloga rod u hrvatskom jeziku mora odrediti prilikom adaptacije takvih riječi (Žagar-Szentesi 2005: 68). Također postoji razlika u tome što je osnovni i rječnički oblik glagola u mađarskom oblik za 3. lice jednine prezenta, a nije infinitiv kao u hrvatskom.

U pogledu fonotaktičkog ustroja osnovnih oblika mađarskih riječi iz poredbenog aspekta treba naglasiti dvije temeljne pretpostavke. Prva je da imenice, pridjevi i glagoli mogu završavati i na suglasnik i na samoglasnik, bez obzira na fonološki karakter završnih fonema dok je u hrvatskom jeziku fonološki završetak tih vrsta riječi u znatno većoj mjeri definiran. Druga je pretpostavka da su završni fonemi ili fonemske skupine rječničkih oblika riječi koje nisu derivirane, uvijek dio osnove, a nisu nastavci kao što to mogu biti u hrvatskom jeziku (Žagar-Szentesi 2005: 68).

Usporedbom fonotaktičkih pravila hrvatskog i mađarskog jezika može se zaključiti da mađarske riječi s konsonantskim završetkom, bez obzira na to jesu li korijenski oblici ili izvedenice, pokazuju paralele s fonotaktičkim pravilima hrvatskog jezika. Međutim, jedan veliki

dio mađarskih riječi s vokalnim završetkom nije u skladu s tim pravilima, a to omogućuje preuzimanje mađarskih izvedenica u hrvatski zajedno s njihovim tvorbenim sufiksima. Takav se oblik u hrvatskom jeziku onda može uvriježiti kao osnovni (npr. *đilkoš*, *salaš*, *alačag* itd.) (Žagar-Szentesi 2005: 68–69).

4.3.1 Morfološka prilagodba

Mađarski je neutralan jezik što se tiče gramatičkih rodova te se stoga pri prilagodbi mađarskih imenica u hrvatskom jeziku njihov rod mora odrediti, budući da je on temeljno svojstvo imenskih riječi u hrvatskom. U mađarskom je tako osobna zamjenica za 3. lice jednine (*ő*) rodno neutralna te se prema njoj rod ne može odrediti dok u hrvatskom svaki gramatički rod ima svoju zamjenicu u 3. licu jednine koja ga označava (*on/ona/ono*).

Žagar-Szentesi (2005: 69–72) navodi tri tipa transmorfemizacije pri prilagodbi hungarizama, a oni su sljedeći: nulta transmorfemizacija, kompromisna transmorfemizacija i potpuna transmorfemizacija. Nulta transmorfemizacija označava nastanak hungarizama čiji se model sastoji od osnove (slobodnog morfema) bez vezanog morfema, a morfološka slika takvih modela u potpunosti odgovara morfološkoj slici replike. To znači da je mađarski model sastavljen od jednog leksema kao osnove u hrvatski leksički sustava preuzet u nepromijenjenom morfološkom obliku (npr. mađ. *sógor* > hrv. *šogor*, mađ. *gomb* > hrv. *gumb*, mađ. *árok* > hrv. *jarak*, mađ. *karika* > hrv. *karika* itd.). Velik dio hungarizama pripada ovom tipu transmorfemizacije, a kao takvi su u hrvatskom jeziku isključivo muškog roda. Kompromisni tip predstavlja spoj slobodnog morfema kao osnove i tvorbenog (vezanog) sufiksa *-ás*, *-os*, itd. Pri posuđivanju takvi se sufiksi ne odbacuju niti zamjenjuju, već se izvedenica u cijelosti preuzima u hrvatski jezik. Neki od primjera bili bi sljedeći: mađ. *gulyás* > hrv. *gulaš*, mađ. *gyilkos* > hrv. *đilkoš*, mađ. *dobos* > hrv. *doboš*, mađ. *halász* > hrv. *halas*, mađ. *szára* > hrv. *sara*. Posljednji je tip potpuna transmorfemizacija koja podrazumijeva spoj slobodnog i vezanog morfema, ali se unutar tog tipa mogu razlikovati dvije skupine: a) model: strana osnova sa stranim sufiksom – replika: strana osnova s prilagođenim svršetkom; b) model: strani slobodni morfem bez nastavka – replika: strani slobodni morfem s hrvatskim nastavkom. Primjeri u skupini a) predstavljaju veću grupaciju hungarizama u hrvatskom, a to su hungarizmi koji završavaju na *-ov* te pripadaju isključivo imenicama muškog roda (npr. mađ. *lopó* > hrv. *lopov*, mađ. *ásó* > hrv. *ašov*, mađ. *bíró* > hrv. *birov* itd.) Primjeri skupine b) hungarizmi su koji u hrvatskom završavaju na *-a* te su

isključivo ženskog roda (npr. mađ. *bakanacs* > hrv. *bakandža*, mađ. *bitang* > hrv. *bitanga*, mađ. *kapocs* > hrv. *kopča*, mađ. *kocsi* > hrv. *kočija* itd.).

Broj glagolskih i pridjevskih hungarizama u hrvatskom je jeziku neusporedivo manji u odnosu na imeničke hungarizme. „Za opis adaptacije mađarskih glagola – modela presudno je to da se hrvatski i mađarski jezik bitno razlikuju po osnovnom obliku glagola. U jeziku primatelju osnovni je oblik infinitiv s prepoznatljivim nastavkom *-ti* (*-ći*), dok u jeziku – davatelju istu ulogu ima oblik 3. lica jednine koji se, ako se sastoji samo od jednog leksema, tj. ako glagol nije izvedenica s prepoznatljivim tvorbenim sufiksom, ne može raspoznati među ostalim vrstama riječi samo na temelju svoga morfološkog oblika“ (Žagar-Szentesi 2005: 72). Zbog svega navedenog glagolski hungarizmi u hrvatskom jeziku nužno se moraju proširiti nekim od hrvatskih infinitivnih formata i nastavkom *-ti* te se stoga morfološka prilagodba takvih hungarizama razmatra u okviru potpune transmorfemizacije dok nulta i kompromisna u njihovoj prilagodbi nemaju nikakvu ulogu. I tu postoje dvije skupine, a prva se poklapa sa skupinom a) opisanom kod potpune transmorfemizacije imenica. U toj se skupini osnova modela uz potrebnu fonološku prilagodbu zadržava, a izvorni se sufiks zamjenjuje prikladnim hrvatskim sufiksom (formantom i nastavkom) za tvorbu glagola. Primjeri su sljedeći: mađ. *dob(ol)* > hrv. *dobovati*, mađ. *henyél* > hrv. *jenjati* i mađ. *lakik* > hrv. *lakovati*. Druga skupina poklapa se sa skupinom b) kod potpune transmorfemizacije imenica. U tom se slučaju glagolski model sastoji samo od jednog leksema koji se zadržava u fonološki prilagođenom obliku te služi kao strana osnova kojoj se tijekom prilagodbe dodaje hrvatski infinitivni formant *-ova* i nastavak *-ti* (npr. mađ. *áld* > hrv. *aldovati*, mađ. *vall* > hrv. *valovati*) (Žagar-Szentesi 2005: 72–73).

Prilagodba mađarskih pridjevskih modela može se također uklopiti u dvije skupine potpune transmorfemizacije koje su opisane kod imenica. Pridjevi u mađarskom nemaju oznaku roda dok ju u hrvatskom moraju imati. Osim toga u mađarskom pridjev ne mora uvijek imati svoj prepoznatljiv pridjevski nastavak, što je još jedna razlika u odnosu na hrvatski jezik. Stranom se modelu kao osnovi dodaje određeni hrvatski pridjevski nastavak, a time posuđenice u jeziku primatelju dobivaju sva morfološka svojstva pridjeva (rod, broj i padež). Stoga se morfološka prilagodba pridjevskih hungarizama provodi prema potpunoj transmorfemizaciji dok nulti i kompromisni tip nisu relevantni. Neki od primjera bili bi: mađ. *gyönyörű* > hrv. *đederan*, mađ. *bamba* > hrv. *bambast*, mađ. *gyenge* > hrv. *gingav*) (Žagar-Szentesi 2005: 74).

4.3.2. Tvorba riječi u hrvatskom i mađarskom

Govoreći o tvorbi riječi i tvorbenim načinima, tj. „ulančavanju“ morfema, razlike između flektivnih i aglutinativnih jezika dolaze do izražaja. Takav je slučaj s hrvatskim i mađarskim jezikom, ali se između njih također mogu uočiti i mnoge sličnosti. Hrvatski pritom pripada flektivnim jezicima, a mađarski aglutinativnim, o čemu je riječi bilo ranije. Tvorba je riječi smještena u poglavlje koje se tiče morfologije, iako mišljenja raznih autora nisu ujednačena u tome je li tvorba riječi dio morfologije, dio leksikologije, samostalna jezikoslovna disciplina ili pak poveznica između morfologije i leksikologije (Tafra, Košutar 2009: 87–88).

„Pod tvorbom se riječi u hrvatskom jezikoslovlju razumijeva nastanak riječi od jedne ili od dviju riječi te dio gramatike, u nekih dio leksikologije, koji proučava takav oblik popunjavanja leksičkoga fonda i na kraju knjiga u kojoj se opisuju spoznaje te discipline“ (Tafra, Košutar 2009: 87). Kuna (2006: 167) o tvorbi riječi kaže sljedeće: „Tvorba riječi ili derivacijska morfologija jezikoslovna je disciplina koja predstavlja poveznicu između (fleksijske) morfologije i leksikologije, a zadaća joj je opisati kako se morfemi udružuju u riječ, odnosno opisati koje se tvorbene jedinice i obrasci primjenjuju u nastanku riječi“.

Tvorbom riječi nastaju tvorbene riječi, tj. tvorenice, a time se dobivaju nove riječi, a ne samo novi oblici istih riječi. Niz tvorbeno povezanih riječi naziva se tvorbeno porodica (npr. *računalo – računati – račun – računski – računalni – računalstvo...*), a njezini su članovi međusobno sadržajno i izrazno povezani. Riječ od koje se pri tvorbi polazi naziva se osnovna riječ ili osnovica. Tvorenica će imati zajednički dio s određenom osnovnom riječi (npr. pri tvorbi tvorenice *učiteljica* osnovica je *učitelj*, a pri tvorbi tvorenice *učiteljičin* osnovica je *učiteljica*). Zajednički dio tvorenice i osnovne riječi naziva se tvorbeno osnova (npr. u prethodnim primjerima *učitelj-* i *učiteljic-*), a ona je dio tvorenice koji čuva izraznu i sadržajnu vezu s osnovicom. Korijen je najmanji zajednički sastavni element svih tvorbeno srodnih riječi, tj. čitave tvorbene porodice (enciklopedija.hr).

Tvorbom riječi nastaju imenice, glagoli, pridjevi i prilozi, a ako se analiziraju vrste riječi od kojih se tvore nove riječi, onda se govori o odglagolskoj, odimeničnoj, otprijedjevoj tvorbi, tvorbi od brojeva i tvorbi od uzvika. Postoji nekoliko tvorbenih načina pa se tako tvorenice mogu tvoriti posebnim tvorbenim jedinicama, tj. sufiksima (npr. *učitelj-ica*) i prefiksima (npr. *podcrtati*). Ti se tvorbeni načini nazivaju sufiksacija i prefiksacija (enciklopedija.hr). Sufiksorna je tvorba tvorbeni način u kojem se tvorbeno značenje izražava tvorbenim nastavkom, tj. sufiksom, a kod prefiksorne se tvorbe sukladno njezinu nazivu tvorbeno značenje riječi izražava pomoću

prefiksa ili predmetka (Barić i dr. 1995: 294–295). Ako međutim dođe do istovremenog dodavanja sufiksa i prefiksa, onda se govori o prefiksno-sufiksnoj tvorbi (npr. *pod-krov-je* > potkrovlje) (enciklopedija.hr). „Prefiksno-sufiksna tvorba onaj je tvorbeni način u kojem istodobno djeluju dva tvorbeni načina: prefiksna i sufiksna tvorba, odnosno tvorbeno se značenje prefiksno-sufiksne tvorenice izražava istodobno i prefiksom i sufiksom: *doživotan, podoknica, naprstak, dokoljenica*“ (Barić i dr. 1995: 296). Također postoji način koji se naziva slaganje, odnosno tvorenica nastaje slaganjem dviju riječi u jednu novu riječ pomoću spojnika ili interfiksa (npr. *klor-o-vodik, nos-o-rog*) (enciklopedija.hr). „Slaganje je takav tvorbeni način kojim od dviju riječi nastaje jedna. Riječi tako nastale zovu se složenice“ (Barić i dr. 1995: 296). Ako dođe do istovremenog slaganja i dodavanja sufiksa, tj. sufiksacije, onda je riječ o složeno-sufiksnoj tvorbi (npr. *dug-o-prug-aš, miš-o-lov-ka*). Mjesto na kojem dolazi do dodavanja tvorbenog nastavka na osnovu ili na kojem se spajaju dvije osnove naziva se tvorbeni šav (enciklopedija.hr). Složeno-sufiksna je tvorba tvorbeni način u kojem nove riječi nastaju istovremenim djelovanjem slaganja i sufiksne tvorbe (npr. *padobran, plavook*) (Barić i dr. 1995: 298). Postoje i neki rjeđi tvorbeni načini poput srastanja, tj. tvorbe sraslica (npr. *pazikuća*), tvorbe polusloženica (npr. *spomen-ploča*), preobrazbe ili konverzije (npr. pridjev *mlada* postaje imenica *mlada*) te tvorbe kratica, tj. pokrata (npr. *NILI* – ne ili) (enciklopedija.hr). Srastanje je tvorbeni način pri kojem najmanje dvije osnovne riječi srastaju u tvorenicu (npr. *domazet, kućevlasnica, uzbrdo, uoči*). Preobrazba je tvorbeni postupak nastanka novih riječi njihovim prelaskom iz jedne vrste riječi u drugu, pri čemu se mijenjaju njihova gramatička obilježja i sintaktički položaj, a glasovni sastav ostaje nepromijenjen. Složene skraćnice (abrevijature) riječi su koje se tvore na osnovi nekoliko riječi ujedinjavanjem njihovih dijelova (Barić i dr. 1995: 298–300). Katkad se može razlikovati i oblik tvorbe koji se sastoji u odbacivanju svakog sufiksa (dodavanje nultog sufiksa) te stoga kao tvorenica dolazi čisti korijen (ili osnova, eventualno s gramatičkim dočetcima), npr. *vod* od *voditi*, *tijek* od *teći* i sl. U tom je slučaju riječ o regresivnoj derivaciji (enciklopedija.hr).

Kada je riječ o mađarskom jeziku, između nekih njegovih tvorbenih načina mogu se pronaći sličnosti s hrvatskim tvorbenim načinima. Tvorba riječi u mađarskom tradicionalno obuhvaća tri velike skupine: izvedenice ili tvorenice (mađ. *képzett szó*), složene riječi ili složenice (mađ. *összetett szó*) i riječi nastale drugim tvorbenim načinima. Tvorba se riječi u mađarskom većinom proučava u sklopu morfologije, iako primjerice tvorba složenica ima veze i sa sintaktičkim postupcima (Péter Bajor i dr. 2006: 296). Treba napomenuti da se u mađarskom tvorba riječi u širem smislu naziva *szóalkotás*, a u užem smislu *szóképzés*, tj. tvorba riječi u užem

smislu jedan je od tvorbenih načina. Taj bi tvorbeni način odgovarao sufiksaciji i prefiksaciji u hrvatskom jeziku.

Tvorba riječi u užem smislu, tj. tvorba izvedenica znači dodavanje nastavka na osnovnu riječ čime se tvori nova riječ (Péter Bajor i dr. 2006: 37). Na osnovnu ili temeljnu riječ može se dodati prefiks ili sufiks. Može se dogoditi i istovremeno dodavanje prefiksa i sufiksa, a takav bi način odgovarao prefiksno-sufiksnoj tvorbi u hrvatskom jeziku. Prema vrsti riječi tvorenica može biti glagol ili imenska riječ (nkp.hu).

Plodotvorni nastavci koji se dodaju na osnovnu riječ dijele se prema vrsti riječi koja se od njih tvori, pa tako imamo nastavke za tvorbu imenica, pridjeva, glagola te priloga. U nastavke za tvorbu imenica spadaju: *-ság/-ség*, npr. osnovna riječ *szép* (hrv. *lijep/lijepa/lijepo*) postaje *szépség* (hrv. *ljepota*); *-itás*, npr. osnovna riječ *modern* (hrv. *moderan*) postaje *modernitás* (hrv. *modernitet*); *-ka/-ke* i *-cska/-cske* koji služe za tvorbu umanjenica, npr. osnovna riječ *Jézus* (hrv. *Isus*) postaje *Jézuska* (hrv. „*Isusić*“); *-i* koji služi za tvorbu nadimaka kojima se izražava bliskost ili sviđanje (npr. ime *Erzs* postaje *Erzsi*) te umanjenica, npr. *paradicsom* (hrv. *rajčica*) postaje *pari*; *-s* koji najčešće služi za imenovanje zanimanja, npr. *óra* (hrv. *sat*) postaje *órás* (hrv. *urar*), te imena brojeva, npr. *öt* (hrv. *pet*) postaje *ötös* (hrv. *peti*); *-ás/-és* koji služe za tvorbu (glagolskih) imenica koje označuju složeni događaj, npr. *megoperál* (hrv. *operirati*) > *megoperálás* (hrv. *operiranje*), jednostavni događaj, npr. *olvas* (hrv. *čitati*) > *olvasás* (hrv. *čitanje*) ili rezultat nečega, npr. *varr* (hrv. *šivati*) > *varrás* (hrv. *šivanje*); *-ól/-o* koji služe za tvorbu imenica koje označuju sredstvo ili vršitelja neke radnje, npr. *ír* (hrv. *pisati*) > *író* (hrv. *pisac*) (Péter Bajor i dr. 2006: 37–38).

Treba napomenuti i sljedeće u vezi s nekim prethodnim primjerima. U primjeru *óra* > *órás* uočava se duženje samoglasnika *a* > *á*, što je postupak svojstven mađarskom jeziku kada se u nekoj riječi samoglasnici *a* i *e* nalaze na posljednjem mjestu te se na njih dodaju određeni nastavci, s tim da postoje i određene iznimke od tog pravila. U primjeru *öt* > *ötös* uočava se nastavak *-ös* umjesto samog *-s*. Razlog tomu je što riječ *öt* završava na suglasnik te se nastavak koji je u ovom slučaju također suglasnik na njega ne može dodati u tom obliku, već mu se mora prilagoditi radi lakšeg izgovora te glasovne harmonije, iako i tu katkad postoje određene iznimke. Glasovna harmonija znači da se samoglasnici u nastavcima prilagođavaju samoglasnicima u osnovnoj riječi na koju se dodaju. Tako će riječ koja sadrži visoke samoglasnike, npr. *e* ili *é*, također dobiti nastavak s visokim samoglasnikom. Primjerice riječ *tej* (hrv. *mlijeko*) dobiva nastavak *-es* za tvorbu pridjeva *tejes* (hrv. *mliječni/mliječna/mliječno*), a nikad neće biti *tejos* ili *tejas* i sl. Može

se reći da je nastavak -ös jedna varijanta nastavka -s, a druge bi moguće varijante bile -es, -as i -os.

U nastavke za tvorbu pridjeva spadaju: *-talan/-telen*, *-atlan/-etlen*, npr. *veszély* (hrv. *opasnost*) > *veszélytelen* (hrv. *bezopasno*); *-i*, npr. *egyetem* (hrv. *sveučilište*) > *egyetemi* (hrv. *sveučilišni*); *-beli*, npr. *írás* (hrv. *pisanje/pismo*) > *írásbeli* (hrv. *pismeni*); *-s*, npr. *kutya* (hrv. *pas*) > *kutyás* (hrv. *pseći*); *-úl/-ű* i *-jú/-jű* koji ne mogu stajati samostalno već su dio rekcije, npr. *kerek fej* (hrv. *okrugla glava*) > *kerek fejű* (hrv. *osoba okrugle glave*); *-nyi* koji označava mjeru, npr. *pohár* (hrv. *čša*) > *pohárnyi* (hrv. „*čša nečega*“) (Péter Bajor i dr. 2006: 38–39). Ponekad je nemoguće prevesti riječ s mađarskog na hrvatski jednom riječju, stoga se ona mora prevesti opisno, tj. najčešće kao sintagma.

U nastavke za tvorbu glagola spadaju: *-z(ik)* i *-l*, npr. *boksz* (hrv. *boks*) > *bokszol* (hrv. *boksati*); *-ál*, npr. *format* (hrv. *format*) > *formattál* (hrv. *formatirati*); *-kodik/-kedik/-kődik*, *-skodik/-skedik/-skődik*, npr. *bankár* (hrv. *bankar*) > *bankárkodik* (hrv. *bankirati*); *-gat/-get*, npr. *olvas* (hrv. *čitati*) > *olvasgat* (hrv. *čituckati*); *-g* i *-n* (dodaju se na osnovne riječi koje oponašaju zvukove te nisu tako česti, stoga je za njih teško navesti primjer s prijevodom); *-odik/edik/ödik*, npr. *magas* (hrv. *visok*) > *magasodik* (hrv. *povisuje se*); *-ít*, npr. *magasodik* (hrv. *povisuje se*) > *magasít* (hrv. *povisiti*); *-sít* i *-sodik/-sedik/-sődik*, npr. *németesít* (hrv. *ponjemčiti*) > *németesedik* (hrv. *ponjemčiti se*); *-izál*, npr. *modern* (hrv. *moderan*) > *modernizál* (hrv. *modernizirati*); *-(t)at/-(t)et*, npr. *dolgozik* (hrv. *raditi*) > *dolgoztat* (hrv. „*dati nekome da radi*“); *-(t)atik/-(t)etik*; *-ódik/-odik*, npr. *aszal* (hrv. *sušiti*) > *aszalódik* (hrv. *sušiti se*); *-kodik/-kedik/-kődik*, npr. *megmos* (hrv. *oprati*) > *megmosakodik* (hrv. *oprati se*) (Péter Bajor i dr. 2006: 39–41).

U nastavke za tvorbu priloga spadaju: *-n*, npr. *vidám* (hrv. *veseo*) > *vidáman* (hrv. *veselo*); *-ul/-ül*, npr. *elkerülhetetlen* (hrv. *neizbježan*) > *elkerülhetetlenül* (hrv. *neizbježno*); *-lag/-leg*, npr. *logika* (hrv. *logika*) > *logikailag* (hrv. *logički*); *-kor*, npr. *felébredés* (hrv. *buđenje*) > *felébredéskor* (hrv. „*u vrijeme buđenja*“); *-képpen*, *-ként*, *-stul/-stül*, npr. *ejszakán* (hrv. *noću*) > *ejszakánként* (hrv. „*svake noći*“) (Péter Bajor i dr. 2006: 41–42).

Što se tiče prefiksacije u mađarskom, ona se pojavljuje uglavnom kao dodavanje glagolskih prefiksa na osnovnu riječ, tj. neki glagol. Takva tvorba pokazuje poveznicu i s tvorbom riječi u užem smislu i s tvorbom složenica (Péter Bajor i dr. 2006: 42). Dodavanjem prefiksa glagolima u mađarskom obično se mijenja njihov vid iz nesvršenog u svršeni, iako to ne mora uvijek biti slučaj. Također im se dodavanjem prefiksa može promijeniti ili proširiti značenje. Glagoli koji dobiju prefiks također mogu dalje mijenjati vrstu riječi tako što sufiksacijom postaju imenice, pridjevi i

slično. Primjeri nekih čeških glagolskih prefiksa su sljedeći: *be*, npr. *ír* (hrv. *pisati*) > *beír* (hrv. *upisati*); *ki*, npr. *megy* (hrv. *ići*) > *kimegy* (hrv. *izaći*); *meg*, npr. *csinál* (hrv. *činiti*) > *megcsinál* (hrv. *učiniti*); *el*, npr. *alszik* (hrv. *spavati*) > *elalszik* (hrv. *zaspati*); *fel*, npr. *vesz* (hrv. *uzeti*) > *felvesz* (hrv. *podići*); *le*, npr. *tesz* (hrv. *staviti*) > *letesz* (hrv. *odložiti*); *ég* (hrv. *gorjeti*) > *végigég* (hrv. *izgorjeti*); *újra*, npr. *olvas* (hrv. *čitati*) > *újraolvas* (hrv. „*opet pročitati*“); *át*, npr. *gondol* (hrv. *misliti*) > *átgondol* (hrv. *promisliti*) itd.

Govoreći o tvorbi složenica (mađ. *szóösszetétel*) u mađarskom jeziku, ona u hrvatskom najviše odgovara tvorbenom načinu slaganja budući da njime također nastaju složenice. U mađarskom se jeziku tvorba složenica objašnjava kao postupak spajanja dviju ili više riječi u jednu riječ, gotovo identično kao u hrvatskom. Primjeri nekoliko mađarskih složenica bili bi sljedeći: *ház* (hrv. *kuća*) + *tető* (*krov*) > *háztető* (hrv. *krov kuće*); *világos* (hrv. *svijetao*) + *zöld* (hrv. *zelen*) > *világoszöld* (hrv. *svijetlozelen*); *levél* (hrv. *pismo*) + *írás* (hrv. *pisanje*) > *levélírás* (hrv. *pisanje pisma*); *autó* (hrv. *automobil*) + *szereelő* (hrv. *mehaničar*) > *autószerelő* (hrv. *automehaničar*) itd. (Péter Bajor i dr. 2006: 43–44). Iz navedenih primjera uočava se kako je katkad nemoguće mađarsku složenicu prevesti jednom riječju na hrvatski. U hrvatskom se jeziku u takvim slučajevima za prijevod uglavnom upotrebljava posvojna konstrukcija u genitivu (npr. *krov kuće*, *pisanje pisma* i sl.).

Što se tiče ostalih tvorbenih načina koji su i rjeđe pojavnosti, oni su sljedeći: „učvršćivanje jezičnih znakova i padežnih nastavaka” (mađ. *jel- és ragszilárdulás*), skraćivanje riječi (mađ. *szórövidülés*), „daljnja tvorba skraćenica” (mađ. *rövidítéses továbbképzés*), izvođenje (mađ. *elvonás*), „razbijanje riječi” (mađ. *szóhasadás*) i tvorba akronima (mađ. *mozaikszó-alkotás*) (Péter Bajor i dr. 2006: 328–330).

4.4. Semantička prilagodba

„Budući da je značenje segment riječi koji je najviše izložen promjenama, njegovo precizno opisivanje bitno je kompleksnije od opisa primjerice fonološkog ili morfološkog ustroja riječi. Isto tako, povijesne promjene i razvoj značenja mnogo je teže pouzdano pratiti dok su promjene u obliku riječi jednosmisljeno odredive prema pukoj pismenoj potvrdi dotične riječi” (Žagar-Szentesi 2005: 75). Situaciju dodatno otežava iznimna starost hungarizama u hrvatskom jeziku kao i činjenica da velik dio njih ne spada u standardni sloj leksika. Istraživači nemaju dovoljno leksikografskih pomagala poput dijalektoloških ili povijesnih rječnika pomoću kojih bi

mogli preciznije odrediti način semantičke prilagodbe hungarizama u hrvatskom jeziku (Žagar-Szentesi 2005: 75).

Što se tiče značenjskih domena, hungarizmi se prema Žagar-Szentesi (2003: 124–125) mogu rasporediti u sljedeće skupine:

- a) međuljudski odnosi, statusi, zanimanja (*šogor, pajdaš, faćuk, arendaš* ('zakupac'), *mužikaš, dobošar*)
- b) osobe s karakterističnim (često negativnim) osobinama (*fićfirić, huncut, mamlaz, remeta, pustahija, đilkoš, g(a)rabancijaš, bitanga*)
- c) svakodnevni predmeti, alati, oprema (*astal, čaklja, dereglja, vanjkoš/vanjkuš, lampaš, mužar, puška, roštilj*)
- d) odijevanje (*cipele bakandže bunda čipka gumb kopča sara* ('gornji dio čizme'))
- e) prirodne pojave i fitonimi (*jarak, gudura, rit, šaš*)
- f) poljoprivreda (*ašov* ('štihača'), *bak* ('mužjak koze'), *čopor, korov, marva*)
- g) specifični civilizacijski pojmovi mađarstva (*dobošica/doboš-torta, gulaš, hajduk, husar, salaš*)
- h) pojmovi vezani za život u organiziranom kolektivu (*birov* ('seoski pozivar'), *išpan* ('župan'), *plibanuš/plebanuš* ('župnik'), *varoš*).

Hungarizmi koji spadaju u današnji standard (npr. *bunda, cikla, gulaš, lepinja, šator* itd.) često su jedini označitelji za navedeni pojam, a stoga su funkcionalno obogatili hrvatski leksički fond. S druge je strane kod supstandardnih hungarizama teško utvrditi radi li se o riječima za značenja koja dotad nisu imali drugih označitelja, ili su ti hungarizmi samo sinonimi već postojećih oblika (Žagar-Szentesi 2003: 125). „...kod mađarskih se posuđenica mora upozoriti na velik broj primjera kod kojih su modificiranja značenja po ekstenziji popraćena karakterističnim i dobro opipljivim promjenama i u drugim vidovima značenja – prije svega pejorizacijom ili ameliorizacijom, odnosno metonimijskim/metaforičkim modifikacijama izvornog značenja“ (Žagar-Szentesi 2003: 125).

Kod primarne prilagodbe mađarskih modela moguće je razlikovati nultu semantičku ekstenziju te suženje značenja, a pritom je bitno veći omjer prilagodbe prema nultoj ekstenziji,

nego prema suženju značenja. Približno se dvije trećine preuzetih mađarskih modela u hrvatskom prilagođava prema nultom tipu, a može se utvrditi da su to uglavnom riječi koje su vjerojatno i u mađarskom imale samo jedno značenje, a koje se onda u potpunosti preslikalo i u hrvatsku repliku. Neki od primjera su sljedeći: *akacija* (mađ. ‘bagrem’ > hrv. isto), *artičok(a)* (mađ. naziv određenog povrća > hrv. isto), *bambast* (mađ. ‘tup, nezainteresiran’ > hrv. isto), *bitanga* (mađ. ‘ništarija, lopov’ > hrv. isto), *cikla* (mađ. naziv određenog povrća > hrv. isto), *doboš-torta* (mađ. naziv određene vrste kolača > hrv. isto), *faćuk* (mađ. ‘nezakonito dijete’ > hrv. isto) itd. Postoje i hungarizmi kod kojih je zbog već spomenutih metodoloških poteškoća teško odrediti pripadaju li nultoj prilagodbi ili suženju značenja, a neki od takvih primjera su sljedeći: *gazda* (mađ. ‘gospodar, vlasnik nečega’ > hrv. isto), *gumb* (mađ. ‘dugme’ > hrv. isto), *kocka* (mađ. geom. tijelo > hrv. isto), *lopov* (mađ. ‘kradljivac’ > hrv. isto) itd. (Žagar-Szentesi 2003: 126).

Unutar tipa suženja značenja razmotrit će se primjeri suženja broja te suženja polja značenja, s tim da tip suženja polja značenja obuhvaća znatno više primjera, iako i tu postoje poteškoće točnog definiranja značenjskih promjena pri preuzimanju. S druge strane, način prilagodbe hungarizama čije se preuzimanje u hrvatski odvijalo suženjem broja značenja može se relativno sigurno utvrditi. Radi se o mađarskim modelima koji su imali i nekoliko dobro razgraničenih, često polisemnih značenja od kojih se pri preuzimanju u hrvatski prenosilo samo jedno, ili barem manji broj značenja nego što je model imao u jeziku davatelju, tj. mađarskom. Neki primjeri suženja broja značenja bili bi sljedeći: *čigra* (u mađ. tri zasebna značenja od kojih se u hrv. prenijelo samo ‘komad drva koji se vrti s utorom u sredini’): *fićfirić* (u mađ. dva značenja, a u hrv. je razvijeno značenje – ‘gizdelin, kicoš’ – samo na tragu jednog od značenja modela), *hajduk* (u mađ. četiri zasebna značenja od kojih se u hrv. prenijelo samo dva: ‘odmetnik od turske vlasti’, te ‘oštra, ponekad nasilna osoba’, i to uz osjetnu pejorizaciju) itd. Zanimljivije su posuđenice koje predstavljaju suženje semantičkog polja, a karakterističnu skupinu unutar toga čine dijalektizmi ili regionalizmi s vrlo specifičnim značenjem uskog opsega te s izrazitim mjesnim obojenjem. Značenja takvih hungarizama dosta je teško precizno odrediti, a neki od primjera su sljedeći: *astal* (mađ. ‘stol’ > hrv. ‘stol određene namjene i funkcije’), *bundaš* (mađ. ‘nešto sto ima dugu dlaku’ > hrv. ‘pas dugačke dlake’), *rit* (mađ. ‘livada’ > hrv. ‘močvarni nizinski kraj, često poplavljeno zemljište uz rijeke’) itd. Ima i primjera koji su manje mjesno obojeni, a neki su čak dospjeli i do standarda. Kod nekih su primjera prisutne pejorizacija i ameliorizacija. Neki od primjera su sljedeći: *čopor* (mađ. ‘skupina, grupa’ > hrv. ‘krdo životinja’), *duda* (mađ. ‘pučko puhačko sviralo’ > hrv. ‘dječje sviralo od šuplje trstike’), *karika* (mađ. ‘kolut’ > hrv. ‘kolutić kao sastavni dio lanca’) itd. (Žagar-Szentesi 2003: 126–127).

Govoreći o sekundarnoj semantičkoj prilagodbi, tu se misli na proširenje značenja hungarizama tijekom njihova preuzimanja u hrvatski jezik. Najmanje je onih hungarizama koji su postali dijelom standardnog sloja hrvatskog leksika, a kao takvi su uglavnom općenitijih značenja (*kočka, lopov, bunda, gumb, karika, kip, lanac, soba* itd.). Ti su se hungarizmi uglavnom prilagođavali prema nultom tipu semantičke prilagodbe, tj. izvorno je značenje mađarskog modela u potpunosti preneseno u hrvatski jezik. Kasnijem se razvoju, tj. proširivanju značenja kod takvih hungarizama otvara veći prostor nego kod svih drugih mađarskih posuđenica, a to se temelji na mogućnostima figurativnih ili metaforičkih i metonimijskih značenja, što u konačnici određuje pojmovni sadržaj riječi. Tako se smjerovi sekundarne prilagodbe značenja tih hungarizama u hrvatskom mogu podudarati sa smjerovima prirodnog razvoja značenja riječi – modela u jeziku davatelju, tj. mađarskom. Navode se samo dva takva primjera: *gulaš* (mađ. ‘tipično mađarsko jelo od govedine i krumpira koje su obično konzumirali čuvari stada’, doslovce ‘govedar’ > hrv. ‘jelo od komadića mesa u umaku’); *roštilj* (mađ. ‘rešetkasta metalna naprava za pečenje mesa na žaru’; još nekoliko srodnih značenja koja primarnom prilagodbom nisu prenesena u hrvatski!) > hrv. isto + metonimijski pomak značenja ‘meso pečeno na roštilju’ (tog potonjeg nema u mađarskom) (Žagar-Szentesi 2003: 128–129). „Osim do sada razmotrenih kategorija korpus mađarskih posuđenica nudi još nekoliko posebnosti na polju adaptacije značenja prilikom ili nakon preuzimanja, a koje se ne mogu uklopiti u zadane okvire semantičke adaptacije...“ (Žagar-Szentesi 2003: 129).

Postoje i slučajevi da se razlika u značenju modela i replike ne može odrediti ni kao sužavanje ni kao proširenje, a značenjsko je polje hungarizma za manju ili veću nijansu ipak pomaknuto u odnosu na izvorni mađarski model. Takvi su sljedeći primjeri: *birov* (mađ. ‘sudac’, nekad ‘načelnik sela i manjih naselja’ > hrv. ‘seoski pozivar, dobošar’), *đilkoš* (mađ. ‘ubojica’ > hrv. ‘vjetrogonja, nevaljalac’), *fićfirić* (mađ. beznačajna osoba koja se želi nametnuti kao značajna > hrv. ‘gizdelin, kicoš’), *korov* (mađ. ‘suhi, tvrdi bataljak biljki koje ne prezimuju’ > hrv. ‘beskorisna samonikla biljka koja šteti poljoprivrednoj kulturi’). Primjer *birov* tako u hrvatskom označava manje prestiža nego što je to u mađarskom, a kod riječi *đilkoš* dogodila se eufemizacija značenja (Žagar-Szentesi 2003: 129).

U postojeću klasifikaciju primarne i sekundarne prilagodbe značenja teško se mogu svrstati i oni hungarizmi kod kojih se uočava promjena vrste riječi u odnosu na model te oni u kojih je došlo do metonimijskog prijenosa značenja uz zadržavanje izvorne vrste riječi modela. Promjena vrste riječi odvijala se u morfološkoj prilagodbi hungarizama kao što su primjerice *cifra* (mađ. pridjev ‘ukrašen, nakićen’ > hrv. imenica ‘ukras, ures’), *beteg* (mađ. ‘bolestan’ > hrv. ‘bolest’) ili

bundaš (mađ. ‘krznen, koji ma dugu dlaku’ > hrv. ‘pas koji ima dugačku dlaku’). Metonimijski je pomak još očitiji kod primjera *doboš* ili *baguš* kod kojih je značenje ‘osoba (koju karakterizira određeni predmet)’ prešlo u označavanje ‘predmeta (koji karakterizira tu određenu osobu)’: *doboš* (mađ. ‘bubnjar’, nekad ‘seoski pozivar s bubnjićem’ > hrv. ‘mali niski bubanj seoskog pozivara’), *baguš* (mađ. ‘osoba koja puši ili žvače loš duhan’ > hrv. ‘loš duhan domaće proizvodnje’) (Žagar-Szentesi 2003: 129–130).

Iz ovog je prikaza semantičke prilagodbe vidljivo koliko je teško točno i precizno odrediti točan način i tijek semantičke prilagodbe hungarizama u hrvatskom jeziku, bilo to zbog značajne starosti korpusa mađarskih posuđenica ili zbog nedostatka u pogledu metodoloških pomagala.

5. ODREĐIVANJE POJMA HUNGARIZMA

„Od samih početaka proučavanja stranih leksičkih elemenata u nekom jeziku jezikoslovce su najviše zanimala pitanja njihova porijekla, odnosno etimologije. Utvrđivanje povijesti nekoga leksema međutim može biti težak i mukotrpan posao, a u slučaju starije leksičke građe često i bez rezultata“ (Katalinić 2013: 28). Upravo je iz tog razloga početna pretpostavka ovoga rada bila da će se i u istraživanim rječnicima pojaviti brojna nepodudaranja između hungarizama, bilo to u njihovu broju, opisima ili čak različito definiranoj etimologiji određenih riječi među različitim rječnicima. Problem nastaje i kada se odredi da je neka posuđenica preuzeta posredništvom nekog drugog jezika, a ne izravno iz jezika davatelja. Nameće se pitanje treba li takve posuđenice odrediti prema jeziku iz kojeg potječu ili prema jeziku posredniku.

Dürriegl (1998: 98) razlikuje prave hungarizme, tj. posuđenice iskonski mađarskog podrijetla, i pahungarizme, odnosno riječi koje su u hrvatski jezik došle iz mađarskog, ali izvorno potječu iz drugih jezika, što mađarski u tom slučaju čini jezikom posrednikom. Piškorec (2005: 40) zbog takvih slučajeva predlaže uvođenje primarnosti i sekundarnosti u određivanje etimologije posuđenica. To znači da bi neka posuđenica etimološki bila određena kao primarna prema jeziku posredniku (ako on postoji), a sekundarno bi određenje bilo prema jeziku iz kojeg posuđena riječ zapravo potječe. Kao primjer se može uzeti njemačka riječ *schwager* koja je posuđena u mađarski te je prilagodbom dobila svoj konačni oblik *sógor*. Kasnije je riječ *sógor* posuđena iz mađarskog u hrvatski te je zadobila oblik *šogor*, a iz čega je očito da nije mogla biti posuđena izravno iz njemačkog (Katalinić 2013: 28). Stoga bi se posuđenica *šogor* mogla odrediti kao primarni hungarizam i sekundarni germanizam.

Katalinić (2013: 30–31) predlaže sljedeću klasifikaciju: „Primarni leksički hungarizmi stoga su kontaktološka kategorija pod kojom podrazumijevamo sve riječi posuđene iz mađarskog jezika koje su (1) izvorno mađarske riječi ili (2) su i u mađarskom jeziku posuđenice, ali su prošle proces adaptacije te se 31 ponašaju kao svaka druga mađarska riječ. Sekundarni hungarizmi su sve one riječi nastale od primarnih hungarizama prema pravilima tvorbe hrvatskoga jezika“.

Što se tiče same definicije hungarizma, Anić (2006: 420) primjerice u *Velikom rječniku hrvatskoga jezika* hungarizam definira kao „mađarski izraz u nekom drugom jeziku“, a isto tako ga određuje i u *Hrvatskom enciklopedijskom rječniku* (2004: 456). Definicija se gotovo u identičnom obliku pronalazi i u *Velikom rječniku hrvatskog standardnog jezika* (2015: 407). Hungarizam se također definira kao jezična (obično rječnička) pojava mađarskog utjecaja koja je obično niži oblik rječničkog blaga, a osobito je česta u dijalektima (enciklopedija.hr).

6. ISTRAŽIVANJE

U ovom će se dijelu rada tablično prikazati prikupljeni korpus hungarizama u tri jednojezična rječnika hrvatskog jezika. Radi se o sljedećim rječnicima: *Hrvatski enciklopedijski rječnik* (2004), *Veliki rječnik hrvatskoga jezika* (2006) i *Veliki rječnik hrvatskog standardnog jezika* (2015).

Korpus riječi bilježen je iščitavanjem rječnika koristeći se metodom zapažanja. Ovaj je dio rada zahtijevao dosta vremena i koncentracije s obzirom na količinu i veličinu stranica istraživanih rječnika. Korpus će radi preglednosti biti prikazan pomoću tablice, a zatim slijedi kraća općenitija analiza u vezi s prikupljenim riječima. Nakon toga prelazi se na analizu korpusa oslanjajući se na rad Orsolye Žagar-Szentesi (2005) i moguće prilagodbe hungarizama u hrvatskom jeziku, a na temelju čega će se riječi svrstati prema stupnju prilagodbe u četiri skupine (tuđe riječi, tuđice, prilagođenice, usvojenice).

6. 1. Korpus hungarizama

U *Hrvatskom enciklopedijskom rječniku* (2004) zabilježeno je 275 natuknica označenih kao hungarizam (*mađ.*). U *Velikom rječniku hrvatskog standardnog jezika* (2015) takvih je natuknica zabilježeno 171, a u *Velikom rječniku hrvatskog jezika* (2006) 127.

Tablica 1. Prikupljeni korpus hungarizama u sva tri rječnika naveden abecednim redom

<i>Hrvatski enciklopedijski rječnik</i> (275)	<i>Veliki rječnik hrvatskoga standardnoga jezika</i> (171)	<i>Veliki rječnik hrvatskoga jezika</i> (127)
adnađ	akov	akov
akov	alas	alas
alamvašut	alasiiti	am
alas	aljkav	aljkav
alaš	aljkavac	arnjevi
aldomaš	aljkavica	ašov
aldov	aljkavko	atar
alov	aljkavo	atila
aljkav	aljkavost	bagoš
antal	ašov	baguš
ardov	atar	bakandža
arnjevi	bakandža	baršun
astal	baršun	begeš
ašov	baršunka	beteg
atar	beteg	birka
atila	betežan	biroš

baći	betežnik	birov
baglja	bitanga	biruš
bagoš	bitandžiti	bitanga
baka	bokor	bunda
bakandža	bucko	cifrati
baršun	bucmast	cinkuš
baršunka	buco	cipela
batriti	bunda	cukor
begeš	bundaš	čaklja
berek	cifrarija	čako
beteg	cifraš	čarda
betega!	cifrati	čardaš
bir	cipela	čatrnja
birka	cipelariti	čeze
biroš	cukor	čikoš
biruš	cunja	čopor
birov	cunjalo	čorda
bočkore	cunjati	čukalj
bokor	cunjavac	čuklja
bucmast	čarda	darovac
bulja	čardaš	dereglja
bunda	čatrnja	dereš
candrav	čerek	deverika
cifrati	čeze	dijak
cinkuš	čičoka	doboš
cintor	čigra	drombulja
cipela	čikov	džak
cipov	čipka	fačuk
cukor	čopor	fanjak
culo	čoporiti se	fanjak
čakanac	debrecinka	fela
čaklja	deverika	fićfirić
čako	dijačke	filir
čalaran	dijački	filer
čalovati	dijak	forinta
čarda	dijakonesa	ganj
čardaš	dijakonikon	gazda
čatrnja	doboš	grgeč
čerek	drombulja	gulaš
čeze	drombuljati	gumb
čičoka	džak	hahar
čigra	đilkoš	hajati
čikoš	đinđuva	hajduk
čikov	đumbir	ham
čipka	fanjki	harmica
čopor	fela	hegede
čorda	fićfirić	herceg
čukalj	fileki	huncut

darovac	forinta	husar
debrecinka	gazda	japa
denevir	gazdovati	jenjati
dereglia	gem	jezero
dereklija	grgeč	kalapač
dereš	grgečke	kalapač
deverika	gulaš	karika
deža	gumb	kec
dežma	hahar	kecelja
dijak	hajati	kečiga
doboš	hajdučija	kepenek
drog	hajduk	kepenak
drombulja	hajduštvo	kesega
dunaj	harmica	kicoš
durunga	harmičar	kočija
džak	herceg	korov
đam	hercegovati	kuće
đederan	hercegovina	kuvas
đend	herceštvo	lampaš
đilkoš	honved	lepinja
đinđuva	huncut	lopov
endegovati	huncutarija	majur
eršek	huncutariti	mentem
etveš	husar	mužar
evedra	japa	negve
fačuk	jenjati	orijaš
fajta	kaplar	pajdaš
falat	karika	pajdo
faletar	kec	pajtaš
fanta	kecelja	paloš
fanjak	kečiga	pandur
fanjak	kerefeke	pasoš
fara	kicoš	pasulj
Farkaš	kinđuriti	perec
fela	kinjiti	pindur
fićfirić	kočija	punđa
filer	kočijašiti	pusta
filir	kompa	remek-djelo
fioka	korov	ričet
firc	korovnjak	rojta
fogoš	kuće	roštilj
fokoš	kurjak	rovaš
fološ	kuvas	salaš
forinta	lampaš	sara
galiba	lepinja	surka
ganj	lijevča	šantati
gazda	lopov	šaraf
gem	lopovština	šogor

gerga	mamlaz	šor
gerin	marva	špan
gingav	mužar	tabor
gomboc	negve	tapšati
grgeč	njilaš	tarkun
guber	ohme	teret
gulaš	ohmicati se	toranj
gumb	orijaš	valov
gumbelija	pajdaš	valovati
gurgulja	pandur	varmeđa
hahar	paprikaš	varoš
hajduk	parlog	vašar
hajoš	pasoš	virtuš
hajtaš	perec	vižla
halek	perkelt	vrganj
ham	puli	
hardov	pumi	
harmica	punđa	
hegede	pusta	
herceg	putunja	
hintov	remek-djelo	
honved	ričet	
huncut	rif	
husar	rovaš	
iroš	salaš	
išpan	salašar	
Ištvan	sara	
Janoš	soba	
japa	sobar	
jaroš	surka	
jenjati	šaraf	
jeršek	šaš	
jezero	šašika	
joregelt	šašina	
kacabajka	šašljika	
kadmen	šašovak	
kaplar	šogor	
karika	šor	
karva	špan	
katana	tabor	
kec	tapšati	
kecelja	tarkun	
kečiga	teret	
kerempuh	teretan	
kesega	teretana	
kevilj	teretiti	
kina	teretnjak	
kinč	teretovnica	

kivan	toranj	
kočija	valov	
komlov	valovati	
komondor	valovnica	
kompa	varmeđa	
korlat	varoš	
korov	vašar	
koršov	vižla	
krmencija	vižle	
kuće	vrganj	
kočiš		
kučiš		
kurjak		
kuruci		
kuvaz		
lampaš		
Laslo		
latov		
lepinja		
lijevča		
lofas		
logoška		
logov		
lopov		
lovas		
lovra		
mađarolac		
majur		
mamlaz		
marha		
meredov		
mužar		
negve		
nemeš		
njilaš		
oblok		
ogar		
orijaš		
orsag		
paćel		
pajdaš		
paloš		
pandur		
pasoš		
pasulj		
perec		
perkelt		
porkolab		

porkulab		
puli		
pumi		
punđa		
pusta		
putunja		
remek-djelo		
ričet		
rif		
ris		
rojta		
ronđa		
roštilj		
rovaš		
sabov		
sakač		
salaš		
sekelji-gulaš		
sekeruš		
sekeš		
siget		
soba		
surka		
šajtov		
šan		
šantav		
šaraf		
šarampov		
šarga		
šarkanj		
šaš		
šereg		
šipoš		
šišak		
šogor		
šor		
špan		
šujtaš		
tabor		
tanač		
tanja		
tapšati		
taracka		
taraska		
tarkun		
teremtete		
teret		
tolvaj		

toranj		
utanačiti		
vagaš		
vagov		
valatati		
valov		
valovati		
vanjkuš		
varagovati		
varga		
varmeđa		
varmeđija		
varoš		
vašar		
verbunkos		
vigyazz		
virtuš		
vižla		
vojta		

6.2. Analiza korpusa

Uspoređujući broj prikupljenih hungarizama uočljivo je da u njihovu broju definitivno prednjači *Hrvatski enciklopedijski rječnik*. Najmanje ih sadrži *Veliki rječnik hrvatskog jezika* dok se *Veliki rječnik hrvatskog standardnog jezika* našao se negdje u sredini. Razlika je u broju očekivana te može biti i posljedica vremenskog odmaka između ta tri rječnika s obzirom na to da je *Veliki rječnik hrvatskog standardnog jezika* objavljen 2015. godine, a druga dva rječnika desetak godina prije. Također razlika može biti posljedica toga što *Veliki rječnik hrvatskog standardnog jezika* sadrži riječi standardnog jezika, a druga dva rječnika nisu tako isključiva te sadrže i ono izvan standarda. *Hrvatski enciklopedijski rječnik* ide još korak dalje te sadrži i imena, primjerice *Laslo* ili *Ištvan*, koja su označena kao hungarizmi te su stoga dio skupljenog korpusa. Osim toga, broj bi hungarizama bio veći kada bi u svakom od rječnika srodne riječi nekog hungarizma bile označene kao hungarizam, kao što je primjerice češći slučaj u *Velikom rječniku hrvatskog standardnog jezika* dok se u *Hrvatskom enciklopedijskom rječniku* češće može pojaviti riječ koja je označena kao hungarizam, a druge njezine izvedenice nisu, iako i tu ima iznimaka. U *Velikom rječniku hrvatskog jezika* riječi srodne onima koje su označene kao hungarizmi vrlo rijetko budu i same označene kao takve. To bi djelomično objasnilo veću razliku u brojnosti hungarizama između tog rječnika i druga dva. Primjer tog problema bila bi riječ *baršunka* izvedena od hungarizma *baršun* koji je u sva tri rječnika zabilježen kao takav. U *Velikom rječniku hrvatskog jezika* riječ *baršunka* nije označena kao hungarizam dok u druga dva rječnika jest. U *Hrvatskom*

enciklopedijskom rječniku izvedenice nekih zabilježenih hungarizama napisane su u obliku grozda te ih se ne označava posebno kao hungarizam, a to također umanjuje broj hungarizama koji bi mogao biti zabilježen da su te riječi odvojene kao zasebne, kao što je to slučaj u ostala dva rječnika. Primjerice riječ *huncut* u sva je tri rječnika označena kao hungarizam te se u sva tri rječnika pojavljuje i njezina izvedenica, tj. imenica *huncutarija*. Međutim, u *Hrvatskom enciklopedijskom rječniku huncutarija* nije zasebno zabilježena riječ, već spada u grozd riječi *huncut* te joj stoga nije dodana odrednica *mađ.* U *Velikom rječniku hrvatskog standardnog jezika huncutarija* je etimološki označena kao hungarizam, dok u *Velikom rječniku hrvatskog jezika* to nije slučaj. Drugi primjeri neusklađenosti obuhvaćaju riječi koje su etimološki različito određene ako ih se promatra u sva tri rječnika. Također postoje primjeri koji u jednom od rječnika imaju etimološku odrednicu *mađ.*, a u nekom od druga dva rječnika je nemaju uopće ili imaju neku potpuno drugu odrednicu. Primjerice riječ *čipka* je u *Hrvatskom enciklopedijskom rječniku* i *Velikom rječniku hrvatskog standardnog jezika* određena kao hungarizam, dok u *Velikom rječniku hrvatskog jezika* potpuno izostaje etimološka odrednica. Riječ *kaplar* je u *Velikom rječniku hrvatskog jezika* određena kao talijanizam dok je u druga dva rječnika označena kao hungarizam. Riječi *šašika* i *šašina* postoje u sva tri rječnika, ali samo ih *Hrvatski enciklopedijski rječnik* ne navodi kao hungarizme. To su samo neki od primjera neusklađenosti u označavanju mađarskog podrijetla riječi u ta tri rječnika.

Opisi natuknica uglavnom su kraći u *Velikom rječniku hrvatskog jezika*, nego u druga dva rječnika, iako i tu ima iznimaka. U *Hrvatskom enciklopedijskom rječniku* riječ *alas* se naprimjer navodi na sljedeći način: *àlās m* (G *alása*) reg. ribar na rijeci; ribič, halas □ *pr.* (prema zanimanju): *Àlasić, Alásović, Àlaš, Àlaša, Hàlas* (120, Slavonija), *Halász, Hàlaš* (Moslavina), *Hàlaši* (I Slavonija) ◇ *mađ.* *halász.* U *Velikom rječniku hrvatskog standardnog jezika* ta se riječ navodi ovako: *alas im m* (*àlas*; G *alása*, V *àlase*; mn N *alási*, G *alása*) *REG* riječni ribar [*dunavski alasi*] *E mađ.* U *Velikom rječniku hrvatskog jezika* navodi se sljedeće: *àlās m* (G *alása*) reg. ribar na rijeci; ribič, halas ◇ *mađ.* Uočava se da se u sva tri rječnika navodi gramatički rod, s tim da jedino u *Velikom rječniku hrvatskog standardnog jezika* uz natuknicu stoji i *im*, tj. da je vrsta riječi imenica, ali se zato jedino u tom rječniku natuknica isprva navodi bez naglasnih znakova, a zatim ih se navodi u zagradi koja slijedi. Sva tri rječnika u zagradama navode genitivni oblik natuknice zajedno s naglasnim znakovima, ali samo *Veliki rječnik hrvatskog standardnog jezika* navodi i oblik u vokativu jednine te nominativu i genitivu množine. Sva tri rječnika natuknicu *alas* određuju kao regionalizam. Objašnjenje natuknice *alas* identično je u *Hrvatskom enciklopedijskom rječniku* i *Velikom rječniku hrvatskog jezika* (ribar na rijeci, ribič, halas), a u *Velikom rječniku hrvatskog standardnog jezika* navodi se samo objašnjenje riječni ribar, ali se zato samo u tom rječniku u

zagradi navodi ta riječ kao dio sintagme (*dunavski alas*). U sva je tri rječnika *alas* etimološki određen kao hungarizam, ali samo se u *Hrvatskom enciklopedijskom rječniku* uz tu odrednicu navodi i izvorna mađarska riječ (*halász*) od koje je nastala hrvatska inačica. Također se samo u tom rječniku navode prezimena koja su nastala od riječi *alas* te područja Hrvatske u kojim su ona rasprostranjena.

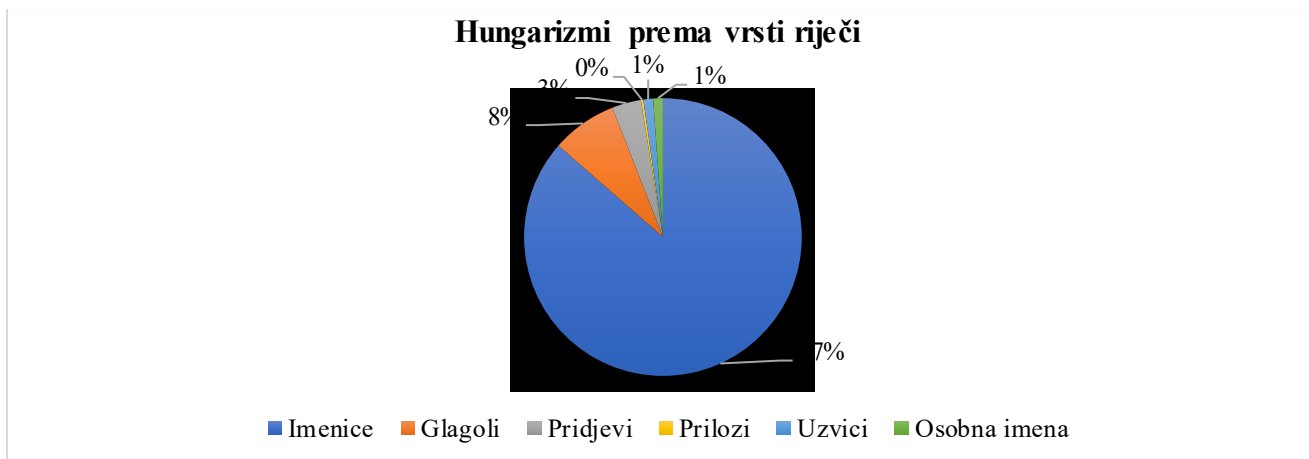
Sudeći po većoj razini neusklađenosti u broju hungarizama i nešto manjoj u njihovu određenju te manjim razlikama u njihovim opisima između istraživanih rječnika, može se zaključiti da je dosta teško precizno i točno odrediti sve riječi mađarskog podrijetla u hrvatskom leksiku, a tome nikako ne doprinosi ni izrazita starost hungarizama u hrvatskom jeziku. Razina je neusklađenosti između istraživanih rječnika u nekim aspektima dosta velika, što samo potvrđuje polaznu pretpostavku rada.

Što se tiče točnog broja hungarizama oko kojih se slažu sva tri rječnika, takvih je riječi 77, a one su sljedeće: *akov, alas, aljkav, ašov, atar, bakandža, baršun, beteg, bunda, cifrati, cipela, cukor, čarda, čardaš, čatrnja, čeze, čopor, deverika, dijak, doboš, drombulja, džak, fela, fićfirić, forinta, gazda, grgeč, gulaš, gumb, hahar, hajduk, harmica, herceg, huncut, husar, japa, jenjati, karika, kec, kecelja, kečiga, kočija, korov, kuče, kuvas, lampaš, lepinja, lopov, mužar, negve, orijaš, pajdaš, pandur, pasoš, perec, punda, pusta, remek-djelo, ričet, rovaš, salaš, surka, šaraf, šogor, šor, špan, tabor, tapšati, tarkun, teret, toranj, valov, valovati, varmeđa, varoš, vašar i vižla.*

Različitih hungarizama zabilježenih između sva tri rječnika sveukupno ima 354, a oni su sljedeći: *adnađ, akov, alamvašut, alas, alasiti, alaš, aldomaš, aldov, alov, aljkav, aljkavac, aljkavica, aljkavko, aljkavo, aljkavost, am, antal, ardov, arnjevi, astal, ašov, atar, atila, baći, baglja, bagoš, baguš, baka, bakandža, baršun, baršunka, batriti, begeš, berek, beteg, beteg!, betežan, betežnik, bir, birka, biroš, birovi, biruš, bitandžiti, bitanga, bočkore, bokor, bucko, bucmaš, buco, bulja, bunda, bundaš, candrav, cifrarija, cifraš, cifrati, cinkuš, cintor, cipela, cipelariti, cipov, cukor, culo, cunja, cunjalo, cunjati, cunjavac, čakanac, čaklja, čako, čalaran, čalovati, čarda, čardaš, čatrnja, čerek, čeze, čičoka, čigra, čikoš, čipka, čopor, čoporiti se, čorda, čukalj, čuklja, darovac, debrecinka, denevir, dereglja, dereklja, dereš, deverika, deža, dežma, dijačke, dijački, dijak, dijakonesa, dijakonikon, doboš, drog, drombulja, drombuljati, dunaj, durunga, džak, đam, đederan, đend, đilkoš, đinđuva, đumbir, endegovati, eršek, etveš, evedra, fačuk, fajta, falat, faletar, fanta, fanjak, fanjak, fanjki, fara, Farkaš, fela, fićfirić, fileki, filer, filir, fioka, firc, fogoš, fokoš, folaš, forinta, galiba, ganj, gazda, gazdovati, gem, gerga, gerin, gingav, gomboc, grgeč, grgečke, guber, gulaš, gumb, gumbelija, gurgulja, hahar, hajati, hajdučija,*

hajduk, hajduštvo, hajoš, hajtaš, halek, ham, hardov, harmica, harmičar, hegede, herceg, hercegovati, hercegovina, herceštvo, hintov, honved, huncut, huncutarija, huncutariti, husar, iroš, išpan, Ištvan, Janoš, japa, jaroš, jenjati, jeršek, jezero, joregelt, kacabajka, kadmen, kalapač, kalapač, kaplar, karika, karva, katana, kec, kecelja, kečiga, kepenak, kepenek, kerefeke, kerempuh, kesega, kevilj, kicoš, kina, kinč, kinđuriti, kinjiti, kivan, kočija, kočijašiti, kočiš, komlov, komondor, kompa, korlat, korov, korovnjak, koršov, krmencija, kuče, kučiš, kurjak, kuruci, kuvas, lampoš, Laslo, latov, lepinja, lijevča, lofas, logoška, logov, lopov, lopovština, lovas, lovra, mađarolac, majur, mamlaz, marha, marva, mentem, meredov, mužar, negve, nemeš, njilaš, oblok, ogar, ohme, ohmicati se, orijaš, orsag, pačel, pajdaš, pajdo, pajtaš, paloš, pandur, paprikaš, parlog, pasoš, pasulj, perec, perkelt, pinđur, porkolab, porkulab, puli, pumi, punđa, pusta, putunja, remek-djelo, ričet, rif, ris, rojta, ronđa, roštilj, rovaš, sabov, sakač, salaš, salašar, sara, sekelji-gulaš, sekeruš, sekeš, siget, soba, sobar, surka, šajtov, šan, šantati, šantav, šaraf, šarampov, šarga, šarkanj, šaš, šašika, šašina, šašljika, šašovak, šereg, šipoš, šišak, šogor, šor, špan, šujtaš, tabor, tanač, tanja, tapšati, taracka, taraska, tarkun, teremtete, teret, teretan, teretana, teretiti, teretnjak, teretovnica, tolvaj, toranj, utanačiti, vagaš, vagov, valatati, valov, valovati, valovnica, vanjkuš, varagovati, varga, varmeđa, varmeđija, varoš, vašar, verbunkos, vityazz, virtuš, vižla, vižle, vojta, vrganj.

Govoreći o vrstama riječi zabilježenih hungarizama u sva tri rječnika, odmah se može uočiti da zasigurno prednjače imenice (306), zatim slijede u značajno manjem broju glagoli (27) pa pridjevi (12), a preostaju osobna imena (4), uzvici (4) i prilozima (1) koji se pojavljuju samo u nekoliko primjera. Osobna imena i uzvike od istraživanih rječnika sadrži samo *Hrvatski enciklopedijski rječnik*. Razlog zašto prikupljeni korpus najviše sadržava imenice može se izvući iz činjenice da su tijekom povijesti Hrvati i Mađari bili u dugotrajnom jezičnom i kulturnom kontaktu te su jedni od drugih nužno posuđivali riječi za koje nisu imali zamjenu u svome jeziku, a najlogičnije je da će te riječi upravo biti imenice koje označuju neku stvar, pojam ili pojavu.

Grafički prikaz 1. Podjela hungarizama prema vrsti riječi

Što se tiče podjele korpusa prema stupnju prilagodbe hrvatskom jeziku, za analizu će se izabrati određeni reprezentativni primjeri koji će pomoći u razvrstavanju hungarizama iz sva tri rječnika u skupine (tuđe riječi, tuđice, prilagođenice, usvojenice).

Tuđe ili strane riječi može se prepoznati prema izvornom obliku pisanja, a od sva tri rječnika samo je u *Hrvatskom enciklopedijskom rječniku* pronađeno takvih primjera, tj. radi se o uzvicima *vigyazz* i *teremtete* te imenicama *verbunkos* i *tolvaj*. U mađarskom bi primjerice riječ *vigyazz* bila napisana kao *vigyázz* (hrv. *pazi!*), što bi značilo da je u hrvatskom jeziku ipak došlo do manje fonološke i ortografske prilagodbe gdje je mađarski samoglasnik /á/ nultom transfonemizacijom u hrvatskom postao /a/ koji je izgovorom najbliža zamjena, a na ortografskoj je razini također mađarsko slovo *á* prešlo u hrvatsko *a*. Međutim, *vigyazz* se i dalje može odrediti kao tuđa riječ zbog dupliciranog suglasnika *z* (*zz*) i suglasnika *gy* koji su ostali skroz neprilagođeni hrvatskom jeziku time uzrokujući da ta riječ znatno odudara od drugih primjera iz korpusa. Slična je stvar i s riječima *teremtete*, *verbunkos* i *tolvaj* koje se jednako tako pišu i u mađarskom te ih se stoga može odrediti kao strane riječi u hrvatskom, a tim više jer se recimo u primjeru *verbunkos* nije dogodila transfonemizacija fonema /s/ u /š/, što znači da je izostala uobičajena fonološka, ali posljedično i ortografska prilagodba. U semantičkom smislu navedeni bi primjeri pripadali nultoj semantičkoj ekstenziji budući da se njihovo značenje nije mijenjalo u hrvatskom.

Kao što je već spomenuto u teorijskom dijelu rada, tuđice su one riječi koje su najčešće samo pravopisno prilagođene hrvatskom jeziku, ali se njihovo strano podrijetlo i dalje može prepoznati po određenim glasovnim svojstvima (neprilagođene suglasničke skupine na kraju riječi, strani oblični završetak i sl.). Tako su i neki tipični mađarski sufiksi (npr. *-uš*, *-aš* *-oš* i *-iš*) tijekom

povijesti hrvatsko-mađarskih jezičnih dodira ušli u hrvatski jezik i postali samostalni, iako nisu bili svojstveni hrvatskom. Primjer *joregelt* ortografski se prilagodio hrvatskom jeziku budući da je on u izvornom mađarskom obliku pozdrav *jó reggelt* (hrv. *dobro jutro!*), a u hrvatskom je došlo do spajanja tih dviju riječi u jednu te je pritom i slovo *ó* postalo *o*, a duplicirani suglasnik *gg* skratio se u *g*. No ono što je ostalo neprilagođeno s fonološke strane jest suglasnički skup *-lt* na kraju te riječi, stoga se ona može odrediti kao tuđica. U primjeru *kincs* mađarsko *cs* u hrvatskom je ortografskom i fonološkom prilagodbom postalo fonem /č/, tj. grafem *č*, ali je fonološki neprilagođen ostao suglasnički skup *-nč* na kraju riječi. Riječi poput *lampaš*, *varoš* i *virtuš* u hrvatskom su jeziku kompromisnom transmorfemizacijom zadržale strani oblični završetak, ali u fonološki i ortografski prilagođenom obliku, dakle bez zamjene domaćim sufiksima. U mađarskom bi te riječi bile *lám-pás*, *vá-ro-s* i *vir-tus*. Sve tri su se fonološki i ortografski prilagodile hrvatskom jeziku ponajviše prelaskom samoglasničkog fonema /á/ u /a/, tj. grafema *á* u *a* i suglasničkog fonema /s/ u /š/, odnosno grafema *s* u *š*, a ostali su suglasnici također slijedili fonološku prilagodbu prema sebi najbližim fonemima u hrvatskom (npr. mađ. /r/ > hrv. /r/ i sl.). U semantičkom pogledu ove su se riječi prilagodile nultom semantičkom ekstenzijom, tj. u njihovim značenjima nema promjene u odnosu na mađarski. Na sličan su se način prilagodile i riječi s drugim mađarskim sufiksima poput riječi *halász* (hrv. *alas*), *lovász* (hrv. *lovas*), *szára* (hrv. *sara*) i slično, ali to nisu sufiksi koji su svojstveni samo mađarskom jeziku, stoga ih se ne mora nužno odrediti kao tuđice.

Riječi iz korpusa koje se mogu odrediti kao tuđice slijedeći analizu prethodnih nekoliko primjera su sljedeće: *aláš*, *aldomaš*, *aljkavost*, *bagoš*, *baguš*, *biroš*, *biruš*, *bucmast*, *bundaš*, *cifraš*, *cinkuš*, *čardaš*, *čikoš*, *doboš*, *đilkoš*, *Farkaš*, *fogoš*, *fokoš*, *folaš*, *gulaš*, *hajoš*, *hajtaš*, *iroš*, *Janoš*, *jaroš*, *joregelt*, *kicoš*, *kinč*, *kočiš*, *kučiš*, *lampaš*, *logoška*, *njilaš*, *orijaš*, *pajdaš*, *pajtaš*, *paloš*, *paprikaš*, *pasoš*, *perkelt*, *rovaš*, *salaš*, *sekelji-gulaš*, *sekeruš*, *šaš*, *šipoš*, *šujtaš*, *vagaš*, *vanjkuš*, *varoš*, *vašar*, *virtuš*.

Govoreći o prilagođenicama za primjer se mogu uzeti riječi *gumb* i *mamlaz*. U njima je došlo do određene fonološke i ortografske prilagodbe jer u mađarskom glase *gomb* i *mamlasz*. U riječi *gomb* fonem /o/ u hrvatskom je postao /u/ transfonemizacijom, dok je fonem /sz/ u drugom primjeru transfonemizacijom postao /s/ i sukladno tomu se ortografski prilagodio (mađ. *sz* > hrv. *s*). U semantičkom pogledu ti su se primjeri prilagodili nultom semantičkom ekstenzijom, tj. nije došlo do promjene značenja. U morfološkom smislu u mađarskom riječ *mamlasz* može biti pridjev ili imenica, dok je u hrvatskom moguća samo kao imenica u muškom rodu nastala kao posljedica nulte transmorfemizacije. Dakle, riječi *gumb* i *mamlaz* prilagodile su se nultom

transmorfemizacijom, tj. morfološka slika mađarskih riječi u potpunosti odgovara morfološkoj slici u hrvatskom.

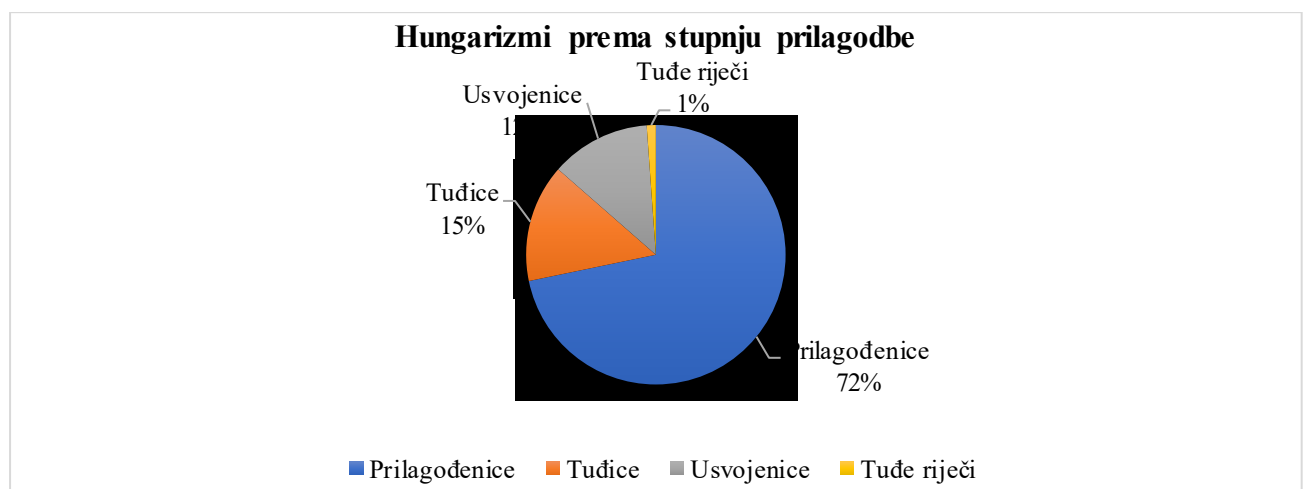
Ostali primjeri koji se sukladno prethodnim analizama mogu odrediti kao prilagođenice su sljedeći: *adnađ, akov, alamvašut, alas, alasiti, aldov, alov, aljkav, aljkavac, aljkavica, aljkavko, aljkavo, am, ardov, arnjevi, astal, ašov, atar, atila, baći, baka, baršunka, batriti, begeš, berek, beteg, betega!, betežan, betežnik, bir, birka, birovi, bitandžiti, bitanga, bočkore, bokor, bucko, buco, bulja, candrav, cifrarija, cifrati, cintor, cipov, cukor, culo, cunja, cunjalo, cunjati, cunjavac, čakanac, čaklja, čako, čalaran, čalovati, čarda, čatrnja, čerek, čeze, čičoka, čigra, čoporiti se, čorda, čukalj, čuklja, denevir, dereglja, dereklja, dereš, deverika, deža, dežma, dijačke, dijački, dijak, dijakonesa, dijakonikon, drog, drombulja, drombuljati, dunaj, durunga, džak, đam, đederan, đend, đinđuva, đumbir, endegovati, eršek, evedra, fačuk, fajta, falat, faletar, fanta, fanjak, fanjak, fanjki, fara, fela, fileki, filer, fioka, firč, galiba, ganj, gem, gerga, gerin, gingav, gomboc, grgeč, grgečke, guber, gumb, gumbelija, hahar, hajati, hajdučija, hajduk, hajduštvo, halek, ham, hardov, harmica, harmičar, hegede, herceg, hercegovati, herceštvo, hintov, honved, huncut, huncutarija, huncutariti, husar, išpan, Ištvan, japa, jenjati, jeršek, jezero, kacabajka, kalapač, kalapać, kaplar, karva, katana, kec, kecelja, kečiga, kepenak, kepenek, kerefeke, kerempuh, kesega, kevilj, kina, kinduriti, kinjiti, kočijašiti, komondor, korlat, korov, korovnjak, koršov, krmencija, kurjak, kuruci, kuvas, Laslo, latov, lijevča, lofas, logov, lovas, lovra, mađarolac, majur, mamlaz, marha, marva, mentem, meredov, nemeš, oblok, ogar, ohme, ohmicati se, orsag, paćel, pajdo, pandur, parlog, pasulj, pinđur, porkolab, porkulab, puli, pumi, pusta, putunja, ričet, rif, ris, rojta, ronđa, roštilj, sabov, sakač, sekeš, siget, surka, šajtov, šan, šantati, šantav, šaraf, šarampov, šarga, šarkanj, šašika, šašina, šašljika, šašovak, šereg, šišak, šogor, šor, špan, tanač, tanja, taracka, taraska, tarkun, teretan, teretiti, teretnjak, teretovnica, utanačiti, vagov, valatati, valov, valovati, valovnica, varagovati, varga, varmeda, varmedija, vižla, vižle, vojta, vrganj.*

Posljednja su skupina usvojenice, dakle riječi koje su se u hrvatskom jeziku prilagodile na svim razinama i ustalile do te mjere da ih ljudi često uopće ni ne doživljavaju kao strane riječi, a to je u svojem istraživanju potvrdila i Glušac (2016) istražujući korpus od 37 hungarizama. Rezultati njezina istraživanja potvrdili su da više od pola istraživanih hungarizama ispitanici upotrebljavaju u svakodnevnom govoru te ih se iz tog razloga može smatrati usvojenicama (Glušac 2016: 135–136). Za primjer se mogu uzeti riječi poput *baršun, gazda* i *soba*. Za njih ne postoji dobra hrvatska zamjena koja nosi identično značenje te su one dobro usvojene i prihvaćene u hrvatskom jeziku, stoga ih zasigurno možemo smatrati usvojenicama. U mađarskoj riječi *bársony* došlo je do fonološke prilagodbe samoglasničkih fonema /á/, /o/ i suglasničkog fonema /ny/, tj. u

hrvatskom su postali /a/, /u/ i /n/. Tu promjenu prati i ortografska prilagodba pa tako mađarski grafemi *á, o i ny* u hrvatskom postaju *a, u i n*. U mađarskoj riječi *gazda* nije bilo potrebe za takvom prilagodbom te je riječ ostala ista i u hrvatskom. Mađarska riječ *szoba* u hrvatskom postaje *soba* fonološkom i ortografskom prilagodbom (mađ. /sz/ > hrv. /s/ i mađ. *sz* > hrv. *s*). Sva tri primjera pripadaju nultom stupnju transmorfemizacije jer u hrvatski jezik ulaze u nepromijenjenom morfološkom obliku. Što se tiče semantičke prilagodbe, *baršun* i *soba* pripadaju nultoj semantičkoj ekstenziji jer u hrvatskom nose jedno značenje kao i u mađarskom, a za primjer *gazda* se iz određenih povijesnih i metodoloških razloga ne može točno odrediti pripada li nultoj semantičkoj prilagodbi ili suženju značenja.

Ostale riječi iz korpusa koje se sukladno prethodnim skupinama i primjerima mogu izdvojiti kao usvojenice su sljedeće: *antal, baglja, bakandža, baršun, bucmast, bunda, cipela, cipelariti, čipka, čopor, darovac, debrecinka, etveš, fićfirić, filir, forinta, gazda, gazdovati, gurgulja, hercegovina, kadmen, karika, kivan, kočija, komlov, kompa, kuće, lepinja, lopov, lopovština, mužar, negve, perec, punđa, remek-djelo, salašar, sara, soba, sobar, tabor, tapšati, teret, teretana, toranj*. Treba napomenuti da bi se prema različitim kriterijima neke od ovih posuđenica mogle odrediti i kao prilagođenice, stoga je teško sa sigurnošću utvrditi točan broj usvojenica mađarskog podrijetla u hrvatskom jeziku.

Od sveukupno 354 različitih hungarizama, njih je čak 254 (72 %) određeno kao prilagođenice, 52 (15 %) kao tuđice, 44 kao usvojenice (12 %) i tek četiri (1 %) kao strane riječi. No te brojke ne treba uzimati zdravo za gotovo jer kako je već spomenuto, vrlo je teško precizno odrediti koliko ima hungarizama uopće, a kamoli podijeliti ih sve točno prema stupnju prilagodbe.

Grafički prikaz 2. Podjela hungarizama prema stupnju prilagodbe hrvatskom jeziku

7. ZAKLJUČAK

U ovom su se radu istraživale jezične migracije između hrvatskog i mađarskog jezika, tj. zastupljenost hungarizama u hrvatskom leksičkom fondu. Prvo je uslijedio teorijski dio koji je bio potreban za onaj praktični, odnosno za prikupljanje i analizu korpusa hungarizama. Istražena su tri suvremena rječnika hrvatskog jezika te je skupljen pozamašan broj riječi s rječničkom odrednicom *mađ.* Objašnjene su određene razlike i sličnosti između istraženih rječnika u vezi s njihovim ukupnim brojem, zatim uopće određenjem neke riječi kao hungarizma te naposljetku i rječničkim opisima. Korpus je najprije prikazan tablično, a zatim je uslijedila detaljnija analiza na reprezentativnim primjerima oslanjajući se na teorijski dio rada, a na temelju čega su svi hungarizmi iz korpusa na kraju podijeljeni u četiri skupine (tuđe riječi, tuđice, prilagođenice, usvojenice) prema stupnju prilagodbe hrvatskom jeziku. Prema toj podjeli hungarizmi su u hrvatskom jeziku u najvećem broju prilagođenice. Tuđica i usvojenica ima podjednako dok je stranih riječi zabilježeno samo nekoliko. Treba uzeti u obzir koliko je s metodološke strane zapravo teško precizno odrediti mađarsko podrijetlo određenih riječi, a koliko je teže razvrstati ih prema stupnju prilagodbe koji ovisi o brojnim jezičnim, ali i izvanjezičnim čimbenicima. U sklopu početne analize navedena je i podjela korpusa prema vrsti riječi, a u tom pogledu uvelike prednjače imenice, zatim redom slijede glagoli, pridjevi, uzvici i osobna imena kojih ima jednak broj, a prilog je zabilježen samo jedan.

Ovim je radom potvrđena polazna pretpostavka da će u različitim hrvatskim rječnicima biti dosta neujednačenosti u broju, samom određenju te opisima hungarizama. Početni je cilj ostvaren te je uspješno određen točan broj hungarizama oko kojih se slažu sva tri istražena rječnika, a također je izvršena njihova analiza te podjela prema stupnju prilagodbe, koju kao što je već rečeno, ne treba uzimati zdravo za gotovo, već je treba konstantno preispitivati i nadopunjavati novim istraživanjima. Ovaj je rad samo maleni korak na tom putu, ali zato može otvoriti prostor daljnjim, opsežnijim istraživanjima ove teme. Za budućnost se predlaže da se u istraživanje uklopi i korpus iz mađarskih rječnika, tj. korpus mađarskih riječi koje su posuđene iz hrvatskog, kako bi se dobila šira slika o stvarnim jezičnim migracijama između oba jezika, a ne samo o migracijama u smjeru hrvatskog.

8. LITERATURA I IZVORI

1. Anić, Vladimir 2006. *Veliki rječnik hrvatskog jezika*, Novi Liber, Zagreb.
2. Anić, Vladimir i dr. 2004. *Hrvatski enciklopedijski rječnik*, Novi Liber, Zagreb.
3. Bajor, Péter i dr. 2006. *Akadémiai Kézikönyvek*, Akadémiai Kiadó, Budapest.
4. Barić, Eugenija i dr. 1991. *Hrvatski jezični savjetnik*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb.
5. Barić, Eugenija i dr. 1995. *Hrvatska gramatika*, Školska knjiga, Zagreb.
6. Benő, Attila 2008. *Kontaktológia: a nyelvi kapcsolatok alapfogalmai*, Egyetemi Műhely Kiadó, Kolozsvár.
7. Dabo-Denegri, Ljuba. 1998. „Jezično posuđivanje: tipologija leksičkih posuđenica (anglicizmi u francuskom jeziku)“, *Filologija* 30/31, str. 439–450.
8. Dürriegl, Marija-Ana 1988. „Hungarizmi u hrvatskome književnom jeziku“, *Jezik* 35/4, str. 97–99.
9. Filipović, Rudolf 1986. *Teorija jezika u kontaktu: uvod u lingvistiku jezičnih dodira*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Školska knjiga, Zagreb.
10. Glušac, Maja 2016. *Hungarizmi u suvremenim rječnicima hrvatskoga jezika*, u: *Od početaka do danas, 120 godina kroatistike u Budimpešti*, ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszék, Budimpešta.
11. Gulešić, Milvia 2000. *Stilistički aspekti prilagodbe hungarizama hrvatskomu standardnom jeziku*, u: *Riječki filološki dani 3*, Filozofski fakultet u Rijeci, Rijeka.
12. Hadrovics, László 1989. *A magyar nyelv kelet-közép-európai szellemi rokonsága*. u: *Nyelvünk a Duna-tájon*, Tankönyvkiadó, Budapest.
13. Haugen, Einar 1950. „The analysis of Linguistic Borrowing“, *Language* 26, str. 210–231.
14. Jojić, Ljiljana 2015. *Veliki rječnik hrvatskoga standardnog jezika*, Školska knjiga, Zagreb.
15. Kapović, Mate 2004. „Jezični utjecaj velikih gradova“, *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 30/1, str. 97–105.
16. Katalinić, Kristina 2013. *Hungarizmi u hrvatskom književnom jeziku od kraja 16. do polovice 18. stoljeća*, Eötvös Loránd Tudományegyetem- Bölcsészettudományi Kar, Budimpešta.
17. Kuna, Branko 2006. „Nazivlje u tvorbi riječi“, *Filologija* 46/47, str. 165–182.
18. Kuna, Branko; Mikić Čolić, Ana 2016. „Slavonski gradski govori – poveznice i razlike“, *Zbornik radova sa 6. Hrvatskog slavističkog kongresa*, Hrvatsko filološko društvo Zagreb, str. 133–146.

19. Kuna, Branko; Mikić Čolić, Ana 2017. „Semantička tvorba u osječkom gradskom govoru“, *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 43/1, str. 79–94.
20. Lánstyák, István 2006. *A kölcsönzavak rendszerezéséről*, u: *Nyelvből nyelvbe, Tanulmányok a szókölcsönzésről, kódváltásról és fordításról*, Kalligram Könyvkiadó, Pozsony.
21. Matasović, Ranko 2001. *Uvod u poredbenu lingvistiku*, Matica hrvatska, Zagreb.
22. Međeral, Krešimir 2016. „Jezične bakterije – pomagači ili štetočine u jezičnome organizmu?“, *Hrvatski jezik: znanstveno-popularni časopis za kulturu hrvatskoga jezika* 3/3, str. 1–10.
23. Mikić Čolić, Ana; Gašparević, Ljubica; Domorad, Bernardica 2022. „The influence of foreign languages on the urban vernacular of Osijek“, *Suvremena lingvistika* 48/93, str. 105–122.
24. Muljačić, Tarko 1968. „Tipologija jezičnog kalka“, *Radovi*, str. 5–18.
25. Piškorec, Velimir 2005. *Germanizmi u govorima đurđevečke Podravine*, FF Press, Zagreb.
26. Puškar, Krunoslav 2010. „Tragom njemačko-mađarsko-hrvatskih jezičnih dodira: problematika jezika posrednika“, *Časopis povijesnog društva Križevci* 12/1, str. 129–141.
27. Sočanac, Lelija 2005. *Hrvatski jezik u dodiru s europskim jezicima*, Nakladni Zavod Globus, Zagreb.
28. Sočanac, Lelija; Dabo-Denegri, Ljuba; Dragičević, Dragica; Menac, Antica; Nikolić-Hoyt, Anja; Žagar-Szentesi, Orsolya 2003. „Adaptacija modela šest europskih jezika u hrvatskom na semantičkoj razini“, *Filologija* 41, 119–184.
29. Šokčević, Dinko 2006. *Hrvati u očima Mađara, Mađari u očima Hrvata: kako se u pogledu preko Drave mijenjala slika drugoga*, Naklada Pavičić, Zagreb.
30. Tafra, Branka; Košutar, Petra 2009. „Rječotvorni modeli u hrvatskom jeziku“. *Suvremena lingvistika* 67, str. 87–107.
31. Tot, Renata 2010. „Osobitosti mađarskog jezika“, *Hrvatistika: studentski jezikoslovni časopis* 4/4, str. 143–148.
32. Vulesica, Marko 2011. „Migracije Vikinga i Mađara (od 8. do 10. stoljeća)“, *Rostra*, 4/4, str. 118–138.
33. Weinreich, Uriel 1953. *Language in Contact*, Mouton, The Hauge.
34. Žagar-Szentesi, Orsolya 2003. „Semantička adaptacija hungarizama u hrvatskom jeziku“, u: *Adaptacija modela šest europskih jezika u hrvatskom na semantičkoj razini*, *Filologija* 41, str. 123–130.

35. Žagar-Szentesi, Orsolya 2005. *Hrvatski u dodiru s mađarskim jezikom*, u: *Hrvatski jezik u dodiru s europskim jezicima* (ur. Sočanac, Lelija i dr.), Nakladni Zavod Globus, Zagreb.
36. Žagar-Szentesi, Orsolya 2009. „Slavonski jezični prostor iz hungarološkog aspekta“, *Šokačka rič* 6, str. 69 – 84.

1. *Hrvatska enciklopedija* (dostupno na: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=37947>)
2. *Hrvatska enciklopedija* (dostupno na: <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=46073>)
3. *Hrvatska enciklopedija* (dostupno na: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=62627>)
4. *Hrvatska enciklopedija* (dostupno na: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=62863>)
5. Nemzeti Köznevelési Portál (dostupno na: https://www.nkp.hu/tankonyv/magyar_nyelv_9_nat2020/lecke_02_017)
6. *Hrvatska enciklopedija* (dostupno na: <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=26692>)